

Kulturgintzaren planteamenduak

Derrota militarrek euskaldunak zanpatuta utzi bazituen, esperantzak ez zituzten halere galdu: noragabe eta galdurik aliatuen «traizioak» utziko ditu 1950 aldera (ikus historiako partea). Eta gero, 39tik 49ra arte ezer ez egon ondoren, kultura mogitzen hasten denean, abertzaleen indarrak politikatik kulturgintzara bideratu balira bezala da. Aldizkarigintzara hain zuzen: 1950ean *Euzko-Gogoa* sortu da Guatemalan; 1953an eta 1954ean *Anaitasuna* (bizkaierazkoa) Bilbon, *Zeruko Argia* Iruñean, *Othoizlari* Beloken: respective frantziskotar, kaputxino eta beneditarrenak; Donostian 1954etik aurrera euskara hutsean ari da *Egan*. 1956an berrasten da *Euskera* (Euskaltzaindiarena) eta sortzen da *Jakin* Arantzazun... Hurrengo urteetan aldizkari gehiagok jarraituko du.

Euskal Herri derrotatuan begien bistan zegoen euskarazko kulturgintzaren zentzu politikoa, abertzalea. Hots, sorterriaren berregilea eta defendatzailea. Euskal instituzio politiko eta sozialak desegin eta, frankismoak ez du aski oraindik: euskal nazioa bera suntsitu nahi du behin eta betiko. Hizkuntza desgertarazi nakiko du batez ere.

Instituzioen berreskurapenik posible ez denez gero, aliatuen «traizioarekin» abertzaleak beren borrokaren perspektibak eta esperantzak galduta daudenez gero, nazioa behintzat bere integritatean salbatu nahiko da, politika mailan borroka luze batarako prestatuz, kondizio hobeen zain. Instituzioak salbatzerik ez badago, salba dezagun behintzat nazioa. Euskara. Jelkideak

izango dira *Jakin*-en lehenengo laguntzaileak, moralki nahiz materialki.

Desesperantza politikoaren gau ilunean biztu den erreakzio kulturealean sortu da, beraz, *Jakin*. Zein zen, *Jakin*-ek zekarren planteamendua? Non situatzen zen, edo non hartzen zuen leku euskal kulturgintzaren barruan?

Kulturgintza idatziaren bi eremu arruntak hartzen baditugu, liburugintza eta aldizkarigintza alegia, esan beharra dago, *Jakin* sortu zenean, liburugintzak oraino apenas hartu zuela indarrik (zentsura eta ez dago zergatik aipa). 1956. urtean hogeit eta bat liburu eta liburuska eman ziren euskaraz argitara¹; baina lau bakarrik dira berriak eta orijinalak: A. Goiriaren *Fatima'ko Ama Birjiña*, I. Manzisidorren *Gure Patroi Aundia* eta G. Eppherrenen *Haurren lehen katichima*, erlijio liburuak hirurak; gramatika bat laugarrena: L. Villasante, *Euskal Gramatika llabur eta Idazleen Pusketa autatuak*. Ideia bat eman lezake, zertan zen orduko liburugintza.

Besterik da, aldizkarietan ikusten duguna: *Euzko-Gogoa* eta *Egan* bixi-bixi ari dira. Euskal literaturako sinadura sonatuenak beraiek biltzen dituzte momentuan. Horiek dira jakinlarion ikastegi, eredu, argi, bultzagile eta dena (Orixe, Zaitegi, Andima, etab.; M. Lekuona, L. Mitxelena, A. Irigaray, etab.). *Jakin*-ek beti aitortu du eta sekula ez du halere aski aitortuko, *Euzko-Gogoa*-rekin eta *Egan*-ekin duen zorra. Bi aldizkari horien aipamenaz hasi beharko du *Jakin*-en edozein historiak. *Euzko-Gogoa* eta *Egan*, ordea, ez ziren bi aldizkari desberdin eta egoera desberdinetakoak bakarrik (bata kanpoan, bestea barnean; bata agerikoa, erdi-klandestino bestea, etab.): bi mundu ziren.

Aldizkari bion artean *Jakin*-ek hasieretan *Euzko-Gogoa*-ri gehiago jarraitzen zion, *Egan*-i baino. H.d., Orixerri eta Zaitegiri azken finean. Orixerri, idazle bezala eta baita, zergatik ez, pentsatzaile bezala ere; Zaitegiri, plangile bezala, baina idazle bezala ere bai. *Jakin*-en lehen zenbakian bertan elkarrizketa kasi programatiko bat dator Zaitegirekin. Seinalagarria, baita, nola aurreneko bost zenbakietan eskaintzak Azkueri, Orixerri, etab. egiten diren; hamargarreneraino ez, esate baterako, *Egan*-eko jendearekin askoz lotuago zegoen «Euskaltzaindiari»: hain zuzen *Jakin*-en sortzaile-zuzendari ekipoari agur esaten zion eta «Illobira bultzaka» artikulua argitara ematen zuen bederatziga-

rren zenbakiaren ondoren (1959). *Jakin*-en ekipo berri batek Zuzendaritza hartu zuenean, beraz.

Euzko-Gogoa-ren hobespen honetarako arrazoiak desberdinak ziren. Gure begiotan egiaz kategoria haundiko aldizkaria, eta ez jakinlarion begiotan bakarrik, *Euzko-Gogoa* zen orduan: izen sonatuengatik batik-bat (Orixe!); baina baita erbestetik eta klandestinoki zetorrelako ere, erresistentzia heroikoaren eta kontzesiorik gabeko borrokaren sinbolo gisa (*Egan* ez ote zen diktadurarekin eta «etsaiekin» —Arrue, etc.— konpromisu bat egitearen eta kolaboratzearen produktua, zapaltzaileei aurpegia garbitzen ziena?); beste inon irakurtzerik ez zegoen gauzak irakur zitezkeelako han, «Euskadi» hitza besterik ez bazen ere, etab. Giroak egiten zuena.

Beste hau arrazoi sakonagoa zen apika, inkontzienteagoa izan arren: jakinlarien projektua, euskal kulturgintzaren burutaera, azkenean haien ikasketak eta mentalitatea bera, gertuago zebilzkiola orduan *Euzko-Gogoa*-ri, *Egan*-i baino, bai kulturatzat zer hartzen eta lantzen genuenaren aldetik eta bai egin nahi genuen euskara moduaren aldetik. Ez al ziren eliz ikasketak eginak *Euzko-Gogoa*-ko maisu haiek guztiak, gu bezalaxe?... Bira-keta 1959an etorriko da *Egan* aldera: eta berriro lotuta joango dira hemen ere bi alderdiak, kulturgintzaren kontzepzioarena eta euskara garbi/mordoiloena alegia.

Bi kulturgintza eredu: *Euzko-Gogoa* / *Egan*

Beti ere *Jakin*-en historia egiten aritzeak ezartzen digun ikusmoldean egiten dizugu eskematxo bikoitz hau, gauzak berak bestela hagitz konplexuagoak izan arren.

Lehenengo kulturgintza eredu, nolabait egin behar eta, «jesuiten eskola» deituko dugu. Gerra aurrean hasi eta *Euzko-Gogoa* hil arte gutxienez, Pizkundearen barruan, hau da seguruena euskal kulturgintzan talde gisa diharduen eta nolabait «eskola» bezala kontsidera genezakeen talde (beren planteamenduetan) aski homogeneo inportantea: Olabide, Estefania, Orixe, Lauaxeta, Zaitegi, Andima Ibinagabeitia, (Gaizka Barandiaran), jesuitak edo jesuitetan eskolatuak, beraz.

Talde honek hasieratik bertatik (gerra aurretik jadanik), *euskara kultu* eta landu baten bila ekin dio (1), hizkuntza lan-

duaren eredutzat batez ere *klasiko greko-latinoak* harturik (2), eta klasikoen *itzulpenetan* gailendu da bereziki (3). H.d., Pizkundeak euskara landu nahi bazuen eta kultur mailara jaso —Lizardik, adibidez, «baserriz landa nai aunat ager/arazi» eta «izkuntza larrekoa /, nai aunat ere noranaikoa» esaten bazuen bere *Eusko bidaxtiarena* poesian—, eskola honek beste horrenbeste nahi du: euskara kultu eta landuaren eredu eta neurri, ostera, klasiko greko-latinoak dira horientzat. Ez hizkuntza aldetik bakarrik, pentsamendu heinean ere baino. «Zer joera artu bear dugun —idazten zuen Orixek— garbi aski oartu gara euskaldunek: ez goaz oker. Alare itz bi eratxikiko ditut, nongo literaturaren antzera ari bear dugun esateko... Aspaldiko errien literatura, baitipat Grezikoa artu bear ginuke ikasbidetako: *vos exemplaria graeca*... Erri aien biziera ta izkera gurearen antzeko baitziren, eta aiek beren literatura ederra sortu baitzuten» (*Euskal literaturaren atze edo edesti laburra*). «Orati'ren lagun naukozu», aitortzen zuen halaber Lauaxetak. Eta ikus, luze asko, Zaitegiren hitzaurrea in *Platon'eneko atarian*.

Eskola honek itzulpenik franko eman digu: Homero, Virgilio, Platon, Sofokles, Biblia, San Agustin, Urte guziko Meza-Bezperak... Eta eskola honetako jendearen eskuetan zegoen *Euzko-Gogoa*.

«Herri oso bat itzultzaile bihurtzeak baditu bere arriskuak, ongi agerikoak gainera», osteratzen zuen L. Mitxelenak *Eganetik* (*Asaba zaharren baratza*, 1960). «Literatura baten loraldietan itzulpenak berez datoz, gorputzaren ondoren isatsa datorren bezala. Isatsa horratik ez da gorputza: ez da gorputzarentzat kalte gehiegirik gabe motz daitekeen eraskin luzea edo laburra besterik».

Euskara kultur mailara jasotzeko, itzulpenetara baino gehiago krezioetara jo behar da, Mitxelenaren ustez; eta Greziara baino gehiago geure kaleetara. «Larre-hizkuntza dena kale-hizkuntza bihur dedin, hain maite dugun garo-usaina —norbaitek gorotz-usaina esango luke— zertxobait galtzea nahitaezkoa izango du». «Eta euskara biziko baldin bada (...), gure herrietako biziera nahasia euskaraz jarri behar nahi ta ez: gaurko ezinegona, bizibeharra eta ezinbizia, handinahia, diru-gosea, maitasun-gorrotoak; gaurko gizonen ametsak, zuhur edo zoro; ezerezaren gau beltzean —hiltzeko sortua—, nondik datorren eta zertarako den ez dakienak daraman huskeriazko ibilera galdua eta bera baino goragoko zerbaiten alde gizona bere buruari uko egitera

behartzen duen indar izkutua. Eta goazen lehen bait lehen Lizardik bere maitearekin amets-bideetan barrena egin zuen bidualdi luzea berritzeraz» (*Euskal literaturaren etorkizuna*, 1950).

Ez da dudarik: *Egan*-en euskal kulturgintzaren beste proiektu bat zegoen. Bi ereduok hitz simple banarekin karakterizatzen zekotan, klasizitate/modernitate kontzeptuen kontrasteaz egin genezake.

Mitxelenaen hitzetan («ezerezaren gau beltzean...») ongi ikusten da, zein filosofiatatik mintzo zaigun: aristotelismo eta platonismotik ez, baina orduan puri-puri zegoen existentzialismotik. Mitxelena euskara kaleratzera hotsegiten zuen eta orduan horixe zen kalean zebilena. Bide horretatik etorri ziren Txillardegiren lehenengo nobelak... Seminarioetan, ordea, askoz estudio gehiago eskaintzen zitzairen klasiko greko-latinoei, literatura eta filosofia modernoei baino. Jakinlariak beste planeta batetan bizi ziren oraindik².

Egan-enak ez bezala, *Euzko-Gogoa*-ren eta *Jakin*-en iturburuak eliz ikastetxeetan daude: esplikaziorik aski bai bait da, *Jakin* zergatik *Euzko-Gogoa*-ri atxekiago hasi zen.

Kultur aldizkari bokazioa

Jakin-en barruan kulturgintzaren planteamenduak izan duen historia eta hango gorabeherak azaldu aurretik, oinarritzko konstante bat azpimarkatu behar da historia guztian: *Jakin*, bere historian zehar, aldizkaria, liburu argitaldaria, ekipoa, «mogi-mendua», izan (omen) da; baina oso garbi eduki du eta agertu du *Jakin*-ek beti bere kultur aldizkaritarako bokazioa beste ezeren aurretik.

Jakin-en lehen zenbakiak honela adierazten digu aldizkari berriaren bokazioa: «Zaarra dugu izkuntza, ta basatia. Egun, artzain ta ikazkiñen mintazia soilik. Egun-egungo jokabide-mailetatik at dugu euskera. Kultur-mentua, onatx zuk eta nik txerta diogun bizigarri berezia. Nik bezin ondo dakizu: gure euskera kultur-yoera ta kultur-ats guzi-guzietan murgil ez bitartean, aizea errazten ari gera» (I, 1).

Eta: «Edertu dezagun geure izkuntza. Egungo arazoetara egokitu. Saia gaitzen edotariko gai ta arazo euskeraz erabiltzen.

Tamala bait da naiz erriari, naiz gizartean, euskeraz jardutean, kirtinkeria edo ikullu-gaietara jo bear izatea!» (1, 3). «Garo-usaiz gañera, jakintz-usaia bear du euskerak», oneritziko diote bigarren zenbakian Donostiako apaizgaiek (2, 175).

Hau zen, beraz, 1956ko *Jakin*-en sortzaileen asmoa. 1959an Zuzendaritza aldatzen da, asmoak ere bai neurri batetan, ikusiko dugunez. Kultur aldizkari izateko bokazioari buruz, ordea, lehengoan jarraitzen da: «Eraikilleak ba-dijoaz. Lemazain berriak etorri. Baina orok, lur berri bilatzaile izanik, amets bat dute lagun: euskera gurea, oraindik ezezagun ditun bidetxigorrak zear eraman. Abenda kezkek lur berriak nai ditu, lar egona baita lurrari, lur berdiñari, olerki lurrari, itsatsia» (9,4).

1966an, hamar urteak betetzen dituenean, *Jakin*-ek berriro adierazten du: «*Jakin*-en xede nagusia euskerari eta Euskal Herriari laguntzea da, euskerazko kultura gorpuzten (ez baita herririk hizkuntzarik gabe). Bidezko da Euskal Herrian edozein kultura-gai euskeraz ematea, beste Europa-ko eta munduko edozein erresumatan bezala» (23, 2-3).

Urteotan, halere, auzitan dabil *Jakin*-en kontzepzioa (1966/1967). Apaizgaiek utzi egin nahi dute aldizkaria. Atera beharra dago Arantzazutik eta elizgizonen eskuetatik. Krisiaren arrazoia, baina, hain zuzen *Jakin*-ek kultur aldizkari izaten jarraitu beharra eta ordura arteko Zuzendaritzaren horretarako ezintasuna izango da. Espreski azal guztietan ezarriko da: «*Jakin* aldizkariaren xedea euskerari laguntzea da, euskerazko kultura egiten saiatzea».

Bi eztabaida urteren buruan, 1968an formula berri bat asmatzen zaio aldizkariari. Zuzendaritza, redakzio ekipoa, aldizkariaren barne egitura eta formatoa, dena aldatu da. Kultur aldizkari izateko bokazioan da berriro, non ez den ezer aldatu: «Ibilli dabillanak bakarrik daki bidearen berri. Ta zerbait badakigunez, ez Unamunok eta ez bestek, ez dutela arrazoirik, frogatu nahi dugu, konbentziturik baigaude euskera eta kultura ez direla etsai» (29, 2).

Debekua eta *Jakin sorta* itxura disimulatuko urteak datoz gero (1969-1976). *Jakin*-ek urteotan erdi liburu eta erdi aldizkari bezala jarraitu behar izan zuen. Liburugintzari ere lotu zitzaion *Jakin* urteotan, Editorial edo Argitaletxe bihurtuz. Baina guretzat ez zegoen zalantzarik horretan: *Jakin*-en berezko bo-

kazioa kultur aldizkaria izatea zen. Ez, argialetxe edo liburugile izatea. Diktadorea hil eta berehala, liburugintza utzi eta *Jakin* berriro agertzen da bere bokazioari dagokion forma propioan: kultur aldizkari bezala. Gaur arte. «1977aren atalburu honetan, gure jatorrizko langintzari heltzen diogu: aldizkariari... Kultur aldizkaria da *Jakin*. Kulturaz, herri baten biziera, lana, sentiera, pentsaera, jakitatea, jokaera, sentikortasuna ulertzen dugu». Eta: «Euskal Herriko eta kultura unibertsaleko bide berriak, arazo biziak behin eta berriz tratatuko ditugu. Euskal kultura, lehenbaitlehen kultura modernu bilaka dadin, eta kultura unibertsalak euskal kulturaren berezitasuna onar dezan» (1, —big. aldia—, 1977, 7).

Hasiera nahasiak: kulturgintzaren problematika

Kultura eta kulturgintza termino ekibokoak dira. Adiera desberdin ugaritakoak. *Jakin* «kultur» aldizkaria dela esaten bada, ez da objektuaren edo gaien mugaketarik aldeztu aurretik egitearren (kultura erlijioari edo politikari kontrajarriaz, adibidez: kultur gaiak erabiliko lituzkeena, eta ez politikoak, etab.). Edozein gairen trataera modu berezi bat eta maila bat da «kultura» hitz horrekin nolabait adierazi nahi dena; kontzeptuaren zentzu garbi, zehatza, *Jakin*-ek definitu ez, baino praxian erakutsi egin beharko bait du.

Orain, kulturatasuna modu horretan ulerturik, *gaien trataera* xumeari, arruntari, edo periodistikoari esate baterako, oposaturik alegia, badirudi, lehenengotik, Euskal Herrian ere kultur aldizkari batek beste gabe legitimaturik leukakeela bere burua. Kultur aldizkari batek ez lukeela problema izan behar. Nola itxurak enganatu egiten duen, ordea, eta 1956an behintzat euskal kultur aldizkari baten projektua problematikoa zen, berehalaxe ohartzen dugu. Lehenengo zenbakian Imanol Urbietaren elkarrizketa bat daukagu Zaitegirekin:

- ...Labur: erriak ulertu ezin dezaken euskera zertarako lantzen ari gera?
- (Zaitegik) Etorkizunerako lanean ari gerala derizkiot. Euskal-erria burutik sendatu bearrean gaude, ez oñetatik. Yakin-gizon, lege-gizon ta aundi-kiak onda digute euskera. Aundiki ta gizon ikasi

asko dituzketzu egun euskera ikasi irrikaz. Ez ordea kondairan barrena ta orain gutxi ere. Odol garbitasunaren ardura aundia zuten gure aintzinako aundiki ta lege-gizonek, etzuten ordea onelako ajolarik azaldu euskeraren garbitasun ta iraupenrako. Aurkako asko sortu zitzaizkion Lizardi'ri (g.b.) bere aldian, onda-bidetik abia zela esanez... Orduko olerki uler-ezinezko aiek, nork, ikasietan bederen, ez ditu egun aisa ulertzen ta atseginez miazkatzen? Lege-gizonei, gizon ikasiei, aundikiei, lan-sail guzietariko teknikoei euskera mamitua eman bear diegu, gero bakoitzak bere sailean landu dezan eta zernaitarako gai egin. «Cura cerebrum»: auxen zan Jon Huarte sendagille-philosophilariaren leloa senda-gaietan, «senda lenik burua» (1, 90-91).

Horra, bada, komeria: gaur, baina biharkoentzat idatzi... Eta komeriaren berri geuk inork bezain ongi, edo zerbait hobeto, jakingo ez bagenu bezala, harrez gero maiz-sarri tokatu zaigu horrelakoak entzun beharra: «zuek biharkoentzat ari zarete idazten!», «prestijioari begiratzen diozute zuek, ez oraingo eta zinezko premiei», etab. Zer erantzungo dizu *Jakin*-ek, ipuin zahar horiek inpresionatzeko, hogeit eta bost urtetan askotxo ikusia eta ikasia dela baino?

Nahitaez da problema, eskola gabeko herri batetan kultur aldizkariak egitea. Problema da eta ez dauka ez izaterik.

Ikus dezagun, aurreneko jakinlariei nola presentatzen zitzairen arazo hau.

«Goi maila»

Jakin-ek, bereziki sortu berritan, apaizgai euskaltzaleen edozeintsu lan mota onartzen zuen, aurretik aldizkaria programatu gabe («artikulu zaku»). Lan gehienak apaizgaien ikasgaietako tipikoa zirela, csan genezake. Gaiet ematen zitzairen tratamendua ere bai. Askotan, geure ikastaroetan egin behar izaten genituen lanak, izaten ziren, *Jakin*-en argitaratzen zirenak. (Bestela erdaraz egingo genituzkeen lanak, euskaraz egin genituzkeen horrela). Ez zen posible Seminarioetako aldizkari baten beste kontzepziorik. Gogora bedi, euskara, Seminarioetan beretan, ge-

hienez ere hobby «toleratu» bat zela orduan; gaizki ikusia maizago.

Egun-egungo gaiak eta tratamendu bizia, nahi zuen *Jakin*-ek, berak zioenez. Aldizkari «bizi, sakon, arazodun»a izan nahi zuen (1, 2). «Gaiak berak ere irakur-miña sor dezala» (*ibid.*): ez zuen, beraz, «euskaraz zegoelako» irakurtua izan nahi. Gero, ordea, «denon arlo dugu aldizkari au goi-maillatara jasoaraztea ta gero ta gallur gorenagoak gaintzea» (2, 7). Eta, azkenik, «edotariko gai ta arazo euskeraz erabiltzen» (1, 3) ahalegindu nahi zuen. Lan zaila, gure literatur tradizio txi-roaren oinarriak beste gabe; eta zailagoa, kolaboratzaile denak eskola-milieu berdin-berdinekoak zirela, kontu egiten bada.

58ko bileran, jadanik, artikulu askoren elkorra, eskolastika usaina, bihurria, etab. salatzen zen (7, 104). Ez da erraza, ez, «goi mailakoa» eta une berean bixi eta arina izaten asmatzea. Gaur arte, *Jakin*-ek elkor samar izaten jarraituko du, nahiz bilera hartan bertan behin eta birritan gogoratu, «ensaio tankera litzake egokiago» (106) eta «eskolastika-azalketa alde bat utzirik, ensaio-tankera da gai sakonak atseginez erabiltzeko modurik egokiena» (107). Euskal saioa, ordea, oraindik ez da asmatu.

Unibertsaltasunik eta arintasunik lortu ezin bazuen, goi maila bai, oso goiko maila lortzen zizun *Jakin*-ek... Horixe goratzen zioten lagunek: goi maila (goitasun horiek baino gauza erlatiboagorik ez dago, izan ere). «Euskeraz orainaldi ontararte ikutu ez ditugun jardun goitarrak», aurkitzen zituen han *Etxaidek* (6, 101). Orixek: «Nik gaur Arantzazu Euskal-Universidade baten asiera bezala ikusten dut, eta ez kaxkarra, bere Revista eder eta guzti» (5, 90).

Egia esan, euskal eskolaren eta, nahi baduzu, baita Unibertsitatearen ideiak ere, beti arduratu du *Jakin* (ik., adibidez, 13, 1). Baina Euskal Unibertsitatea bera izateko ametsik, urrundik ere ez du izan gaurdaino, bestela amets bitxirik franko egin izan arren bere denboran... Aldizkaria izan nahi zuen eta beste ezer ez. Baina hori bai: kultur aldizkaria eta «goi mailakoa»! Goi mailakoa izateak, ordea, ikusi diogu Zaitegiri, korapilo gogorak dauzka: oraingoentzat ala gerokoentzat idazten da «goi mailan»? *Jakin*-en sortzaileak berak berdin nahasten zituen dilema honek:

«Batzuen ustez, irakurleari begiratu bear dio geienbat YA-

KIN'ek. Zenbait irakurlek, berriz, ez dute euskera bear bezela ezagutzen. Ez daude, gaiñera, jakintza-gaietan iaiotuak. Eta askotan, naiago dituzte gauza atsegiñak, lan ariñak eta adierrezak, gai sakonak baiño.

Beste batzuen ustez, berriz, YAKIN'ek ez luke bere goi-mailla ortatik jetxi bear. YAKIN'en jomuga ez da irakurlearentzat izatea bakarrik; euskera jakintzarako bideak irikitzea ere YAKIN'en asmo nagusienetan jarri bear da. Egia da, irakurleen bearra dauka euskerak, eta irakurleak ugaritzeko biderik egokiena gai ariñak idaztea da. Baiña ez da ori guztia. Euskera ez dago jakintza-gaiak erabiltzeko landua, eta tajutu egin bear da orretarako. Arazo au, berriz, YAKIN'en muin-muiñekoa da. Ala jende xearentzat bakarrik nai dugu euskera? Jakintzan barrera sartu nai badugu, jakintza-lanen bearra dago naitaez; baita lan oiek elkor xamarrek izango badira ere, eta irakurle batzuen atsegiñetatik kanpora egonda ere. Egiteko aundia dute taju ontako lanak YAKIN'en, eta ez dago ondo zokoratzea. Gaiñera, irakurleak ugaritzekotan bakarrik, or zegoan EGAN jator askoa; eta etzeukan zertan sorturik YAKIN'ek. Gure aldizkari onek, ba, eskoladunentzako eta euskeraz trebatuentzako izan bear du, batez ere» (7, 104-105).

Oinarrizkoa textu hauxe, jakinlariiek hasiera haietan kultur-gintza nola planteatzen zuten ikusteko; beren aldizkaria, *Egan*-en aldean esaterako, nola bururatzen zuten ikusteko halaber. Bi jarrerara dago (eta, era berean, bi euskara modu desberdin nabariko diezu idazleei aldizkari barnean): «batak irakurleari begiratzen dio eta oiek ugaritu nai ditu. Bigarrenak, berriz, euskerari begiratzen dio, eta ori prestatu nai du, jakintzaren saillak ere euskeraren mende jarri aal izateko» (*ibid.*).

Dilema honetan, «euskara landu beharraren» tesia nagusitu zen. «Beti saiatu bear da gauzak jakingarri egiten, eta geiago auetan; baiña naiz elkortxoak izan, ba-dute beren egitekoa euskera-kontutan jakintza-lan oiek. Bear bada, ez dute fruturik emango bertan bera; oien tankerako lanak egin nai ditzagunean, ordea, laguntza ederra egin dezaigukete. Gerorako, berriz, balio aundia izan oi dute, askotan, lan mamitsu elkor xamar oiek, beste arin atsegintsuek baino» (*ibid.*, 105-106).

Egungo irakurleari bitxiak irudituko zaizkio seguruenik alternatiba horiek. Ez da alferrik pasa hogeit eta bost urte. Dena dela, gauza horrelaxe presentatzen zitzaizkion, gerra ostean kul-

turgintzari ekin nahi zion belaunaldi gazteari. Nolatan hori? Oso simple: aldizkari kultural bat euskaraz egin nahi izatearen eta irakurleei begiratzearen artean, badakigu gaur, ez dago berez inolako dilemarik eta kontraesanik; baina badago, eta ez txikia, aldizkari kulturala zenbait euskara modutan egin nahi izanez gero. Hasieretako jakinlari «euskara landuzale» haiei, ordea, burutik pasa ere ez bide zitzaien egiten, euskara «garbia» besterik landu zitekeenik. Eta euskara «garbiaren» eta irakurleak ugaritzearen artean, bai, dilema latza dago, «goi maila» famatu horretan batez ere.

Euskara edozein gaitarako trebatu

Kulturgintzaren planteamendu honetan, euskara lantzeak du lehentasuna. Esan, bai, esango da, gai interesgarriak behar dira, etc. Baina gogoetak ez dira alde horretatik desarroilatu, hizkuntzarenetik baino; eta, bestalde, horixe bera ere ez dago aldizkariaren, edo irakurleriaren, ikuspegitik esanda, euskara edozein gaitan trebatzearen perspektiban baizik.

Eta «artzain ta ikazkiñen» euskara «basati» hau, «egun-egungo jokabide-mailetatik at dugu(na)», nola bihur liteke tresna baliagarri «kultur-yoera ta kultur-ats guzi-guzietan» (1, 1)?

(*Batasuna*). Jakinlariok urtero egiten genizun gure bilera, aldizkariaren arazo larrienak elkarrekin eztabaidatzeko eta erabakitzeko. 1957ko irailean («agorrean») egin zen aurrenekoa (hiru lehenengo zenbakien esperentziarekin beraz). Eta kuriosoena zera da: lehenengo bilera honetan bertan, jakinlarion arazo nagusia, batasunarena izan zela. Erabaki gehienak eta garrantzitsuenak ere batasunaz izan ziren, *Jakin-en* historian hartu ziren lehenengo erabakiak (4, 85-93).

Egiaz, fenomeno honetan, ez deus harrigarrik eta ez kuriosorik dago, ongi begiratuta. *Jakin-en*, gipuzkoarrek eta bizkaitarrek, nafarrek eta lapurtarrek idazten genuen; Arantzazuko frantziskotarrek eta Belokeko nahiz Lazkaoko beneditarrek, Salamankako salesianoek eta Begoñako karmeldarrek, pasiotarrek eta laterandarrek, jesuitek eta sakramentinoek... Oso ikastetxe desberdinetako jendeak. Sekulako anarkia sortzen zen, euskaldi bakoitzekoak ezezen, Seminario eta ikastetxe bakoitzekoak ere maiz bakoitza bere modura ari baginen. Batasun minimo bat

lortu behar laster baino lasterrago, aldizkariak itxura puxka-puxka bat izango bazuen!

Beharbada anarkia ere aurretik etxean inon baino gehiago ikusi duelako (7, 103), hainbat kartsuago jokatu du gero *Jakin*-ek beti batasunaren alde. Batasuna ez da, orain batzuek dioten eran, hizkuntzalariek asmatua eta idazleei inposatua. Idazleonek premiek eta larriek inposatua eta hizkuntzalariek jakintzaren arabera ahalik hobekien moldatua da. Behar horrengatixe, *Jakin*-en batzarrak (ez Zuzendaritzak!), 1957an bere erabakiak aldizkariaren barruan inposatu eta behartu zituen bezalaxe (4, 89: «*Yakin*'en idatzi bear dutenek ola idatzi bearko dute»), 1964ean Baionako erabakiak ere onartaraziko dizkie bere lankideei (18, 20: «datorren alean hasita, *Jakin*-en lege hauek obligatu egingo dute») eta, azkenik, Euskaltzaindiaren Arantzazuko erabakietara (1968) jarriko da erabat.

(*Normalizazioa*). Orain euskararen normalizazio edo normalpen esan ohi diogun arazoa ere, *Jakin*-en aurren-aurreneko bileran bertan aurkitzen dugu, batasunaren arazoarekin batera. «Idazkera batutzea ez da aski. Au baño aundiagoa da, eta kultur-iztegia ere batu egin bear da» (4, 89). Arazo honek ere jakinlarien bilera guztiak enplegatuko ditu handik aurrera. Lehenengo bileran jadanik kultur hitzen fitxategi bat egiten hastea erabaki genuen: «Lenengo bide errexena, norberak idazten dituan lanetan erabillitako kultur-itzak bildu eta artikuluekin batera Arantzazu'ra bidali *Yakin*'en izenean. Beste bide bat, kultur-iztegi arazoan eginda dagon lana bildu eta, besteak bezelaxe, fitxetan *Yakin*'en zuzendegira bidali. Ortarako zenbait liburu zar eta berri banatu ziran yakinlarion artean, baita an etzeudenen artean ere. Fitxa auek GUTXIENEZ urteko iru aldiz bidali bear dira, *Yakin*'erako artikulua bialtzen diranean» (4, 90). Historikoki, fitxa biltze lan hau ez da *Jakin*-en eta Arantzazun sortua: Donostiako apaizgaiek hasi zuten (2, 178) eta gero hartu zuten *Jakin*-ek bere gain eta zabaldu, lankidetzaz Seminario guztietan organizatuz.

Jakinlariontzat buruhaute larrienetakoa zen hau eta hurrengo urtean (1958) beste bide bat eztabaidatu zen, Aita Onaindiaren aholkuari jarraiki: «komeni litzake, guztion artean, teologi eta filosofi-iztegitxo bat osatzea: orretarako, erderaz edo lateraz, izen-zerrenda aundi-aundi bat egin, izen oiek zerbait azaldurik, eta gure Orixe maixuari bialtzea egoki litzazueke» (4, 110). Bitartean, ordea, istilu batzuk sortuak ziren *Jakin*-en «orixis-

moari» buruz hain zuzen. Horren ordez, 1959ko batzarrak beste hau erabaki zizun: «gaurrate YAKIN'en agertu izan dan kultur-terminologi osoa bildu eta Orixe'ri bialtzea» (10, 82). Fitxategiak osatu ziren, eta zerrenda osoa Orixeri bidali. Baina metodo honek ez zuen fruitu askorik eman. Orixe ezin zuelako erantzun jakinlariek behar zuten neurrian (ik. 14, 30-34), aisa uler daitekeenez; eta, baita metodoa bera seguruenik oso zuzena ez delako ere. Orixe, gainera, hil egin zen handik gutxira.

Halere esperentziok guziz probetxugarri izango dira gero UZEI projektua bururatzen denean (1977). *Jakin*-en hogeitau urte lehenago hasitako kultur hitzen fitxategiak hara pasako dira, esate baterako.

(*Textugintza*). Arazo guztiok elkarri lotuta doaz. Garbi ala mordoilo, hitzen arazoak hiztegienera garamatza, eta kultur hitzen eta hiztegien arazoak zuzen-zuzen textuenera, hitzak airean galduta ikusten ez baditugu behintzat, textuan erabilia baino. Horrela, aldizkariarekin batera eta paralelroki beste barruti bat landu beharra ezagutu zen: textuena. «Beste zera bat ere erabili genduan gure artean —berri ematen digu F. Mendizabalek 1957ko bileraren kronikan—. Yakinlarion artean ale bereziak eta jakintza-liburuak nola eratu, alegia. Bat edo beste baditugu bidean, eta Jainkoak lagun, datorren urtetik asiko gera oietako batzuk argitaratzen. Eginda bezela auek dauzkagu: 'Lourdes', Lourdes'i buruz dauden arazoak zazpi artikuluko sorta batean bildurik. 'Maria', mariztiko [mariologiako] arazo nagusienak amar artikuluko sorta batean bildurik. Urrengo urterako 'Ikurtunak', edo zazpi sakramentuak, bakoitza artikuluko batean zeaztuaz. Au ere nortzuk egin erabakita dago (...) Era ontara, urte gutxi barru euskeraz genituzke teologi, filosofi eta olakoak» (4, 90).

Zenbaki monografikoen ideia —debekuaren aurretik bat bakarera aterako da modu horretan, zazpigarrena— 68tik aurrera lortuko dugu gauzatzea, harrez geroko *Jakin*-en forma normala hori bilakatuz, ordura arteko «artikulu zakuaren» ordez. Textugintzaren ideiak, aldiz, bide zailagoa ibili beharko du. Egin ziren texturen batzuk, egin. Baina horrela egindako textuen balioa dudagarri samarra gertatu zen... *Jakin*-ek ez zuen halere amore eman. 1960ko otsailean berriro deika ari da:

«SUJERENTZI BAT. — Ametsa bada ere, egin dezagun biar etzi gure eskolak berpizturik agertuko zaiz-

kigula (...): ez dugu textorik izango (...). Ona sujerentzi bat: Arantzazun aurten (adibidez jartzen dut) teologilariok De Verbo Incarnato, Mariologia... ikasten ari gera. Gure artean mordoxka bat biltzen gera eta erabaki auxe artzen dugu: bakoitzak artu dezagun gai bat, tesi bat, gauza txikia, laburra; urtean barrena ikasi eta sakondu gai ori eta azkenez euskeraz eman (...). Teologoak eta filosofoak bear ditugu batez ere. Gauza au zuzen eramateko onela ordenatu bear: nai duten guztiak (etxe bakoitzean pentsa lendabizi zer egin) ona idatzi zer autatzen duten eta berealaxe erantzungo zaie, beste iñork gai ori artu duen edo ez» (*Yakin'en geigarri*, otsaila 1960, 3).

Eta aurreko eskarmentuak zerbait otzanduta: «Lan auekin gaur-gaur ez dugu texto bat osatuko, baiña biar lan ori egin bear duanak bideak irikita izango ditu» (*ibid.*, 4, 13), zenbakiaren editorialak asmo bera aldarrikatzen dizu berriro.

Asmo zail honi gutxiena uste zitekeen aldetik etorri zitzaion laguntza: 61ean Administrazioak bi urtetako isilaldira behartu zigun *Jakin*. Aldizkaria egin ezinak textu edo liburugintza erraztu zigun: ordukoak dituzu *Filosofiaren kondaira* (baina 1960ko batzarrak erabakia egitea: lehen liburukia bakarrik eman da argitara), «Iraultzaren teoria» (argitara gabekoa), *Europa*, eta beste lanen batzuk («Afrika», egina, baina argitara gabe orobat). *Jakin*-ek argitara zuen baita Villasanteren *Kristau Fedearen Sustriak*. *Jainkoa*, 1962. Berriro aldizkarira itzuli ahal izan orduko (1964) ahuldu zen, haatik, textugintzarako gogo. Hurrengo debekuekin (1969-1976) oso antzeko zerbait gertatu bait zitzaigun.

Fitxategiak gora ala behera eta textuak behera ala gora, hizkuntzaren arazoak (batasuna, normalpena) soluzio gabe jarraitzen zuen beti ere eta, urteak joan urteak etorri, jakinlariak hizkuntzarekin borrokan eman behar izaten zituen bere indar hoberenak. 1968an, oraindik «gaurko munduari egokituriko hiztegi batzuk zaizkigula beharrezko idazleori: egiteko daude», protestatzen zuen editorialak (29, 2). «Gaurkotasunean jabeturiko hiztegi modernu bat ere behar dugu» (*ibid.*, 6). Azkenean, hogeit urtetako esperimentuon buruan, hiztegitzinta teknikoari serioски ekin beharra ikusten zuen *Jakin*-ek eta «*Jakin Hiztegien*» projektua jarri zuen martxan. Eta handik, gero, UZEI etorri da.

Konklusio modura: *Jakin*-en sortzaileei aitortza hauxe eta omenaldi hau zor diegu: kulturgintzaren arazoa aldebakarkiegi ulertzen bazuten ere, kasi hizkuntzaren lantze arazo soil bezala, hizkuntzaren arazoan harrigarria da, zein garbi ikusten zituzten, ordurako, konexio guzti hauek. Zein garbi zeukaten eginda alde honetatik planteamendua. Denborak ez du haien ideiak desarroiatu eta praktikara eramán besterik egingo.

1959ko eztabaidak: garbi/mordoilo

Jakin, kulturgintzaren bere planteamenduetan, inoiz aritu izan da orokarkiago (batasuna, Unibertsitatea, elebitasuna ikastolatan, etab.), baina jeneralean bere kulturgintzarenak izan dira, kultur aldizkari bati dagozkionak, egin dituen planteamenduak. Bere kulturgintzaren maila honetan, esan daiteke *Jakin*-en aldakuntza haundia 1968an eman zela. Handik honakoa *Jakin* «berria» baldin bada, aurrekoari «zaharra» esan geniezaioke: Seminarioetako *Jakin* alegia. *Jakin* zaharraren historian, aldiz, *Euzko-Gogoaren* gisako aldizkaritatik *Egan*-en gisakotara, *cum mica salis*, 1959an eragin zen orientazio biraketa. 1959a urte gurutzial bat izan dugu, beraz, *Jakin*-en barne historiatxoan.

Irakurlea adi-adi egon beharko zaio, aldizkariaren axaleko kanbioen azpian, historia sakonari. Zenbat zalantza eta eztabaida, kanbio txiki baten azpian! Sortu zenean (aurreneko hiru zenbakietan) sail hauekin zetorren *Jakin*: 1) Teologi Saila, 2) Filosofi Saila, 3) Kultur Saila, 4) Antze ta Elerti, 5) Saski-naski, 6) Elkar-izketa. Zer non sartzen den, nolana ere, erne ibili behar: kultur sailean, deskuidatzen bazara, igoal aurkituko dituzu artikulua Meza santuaz. Oro har, lehenengo hiru zenbakietan teologi ikasleen teologi aldizkari bat nabari da garbi-garbi.

4. zenbakiak (1957) formatoa eta presentaera aldatu zituen, baita barnean sailkapen modua ere: 1) Teologi-Filosofi Saila, 2) Kultura-Iakintza-Antze, 3) Elkar Izketa. Esan dugu gorago nola *Jakin*-en bi joera borrokan zebiltzan. Horretara, birmoldaketa hau konpromisu bat zen bi joeren artean: «Bi sailletan erdi-bitu diteke aldizkaria: lenengoan, **TEOLOGI-FILOSOFI-SAILA**, eta bestean, **KULTURA-JAKINTZA-ANTZE** eta **ELKAR IZKETA**. Beste itzetan esanda, gai larriak eta gai arriñagoak. Bigarren sail ori batez ere irakurleari begira legoke (...). Eus-

kerari ere lagundu egin bear zaio, ordea, jakintza-sailletan barna, eta egoki askoa da ortarako **TEOLOGI-FILOSOFI-SAILLA**» (7, 105). Eztabaida batzuen ondoren, *Jakin*-ek poesiak argitaratzeari betiko utzi egin bait dio, aldizkaria bi zati haundi horietan geratzen da zatiturik. De fakto sail beteenak Teologi-Filosofiakoa eta Elkar-izketakoa izango dira, beste Kultura-Jakintza-Antze hura eskasago dabilela. Konprenigarria, batetan euskara lantzen bait da; bestean, aldiz, euskarari buruzkoak bait dira elkarrizketa gehienak. Hizkuntzaren inguruan dabilta beti kezka nagusiak. Gauza bitxi bat: Teologi-Filosofi sailean, zazpi Autore desberdinetatik, Arantzazukoa bat bakarra ez da (berdin gertatzen da 3. zenbakian ere). Jeneralean Arantzazukoek oso teologia gutxi idatzi dute *Jakin*-en; filosofia gehiago; gehiena kultur arazoetatik joango dira.

Izan ere, lehenengo zenbakia agertu zenean, sortzaileek espreski esaten zuten, ez zutela modu hartakoa nahi aldizkaria, baina «biziagoa, egungoagoa». Alferrik, ordea. Lankideak teologi eta filosofi ikasleen artetik heldu ziren eta beren ikasgaietako gaiekin heldu ere. Arintzea, sailak ekilibratzea, etab., Arantzazukoen esku geratzen zen. Ez 1957ko sailkapen moduaren aldakuntzak eta ez 1958ko bilerako «eskolastizismoaren» kritikek lortu zuten errealitate hau aldaraztea. Seminarioek orduan eman zezaketen guzia horixe zen zalantza gabe. Alferrik zen gehiago eskatzea.

Jakin, bada, ez zen sortzaileek amets egin zutena: gaiak interesgarriak, etab. Gehiago zen, gaien aldetik, ikastaroetako lan eta akademien organoa; euskararen aldetik, Orixe eta Zaitegiren jarraitun enpeinatuenen esperimentalekua. Baina kontua da, puntu honetan sortzaileek seguruenik ez zeuzkatela ideiak oso garbi, zer nahi zuten. Alde batetik, beren asmoa Euskal Herriko apaizgaiak elkarganatzea eta lan batetaratzea zen; bestetik kultur aldizkari bixi bat nahi zuten. Agian biak nahiaz kontradizio bat nahi bait da.

Antzeko zerbait gertatzen zen euskara trebatzearen planteamenduan. Batetik hizkuntza moderno-moderno bat nahi da, egungo arazo guzietan airoso erabiltzeko modukoa; bestetik, baina, hizkuntza modernizatzeke, Jesukristo baino lau edo bost mende lehenagoko Platon edo Aristoteleren arabera euskara «garbi» bat lantzen ahalegintzen da... Nola modernizatu euskara, klasiko greko-latinoak eredu hartuta?

Dena dela, 56tik 58ra *Jakin*-en xede nagusia *euskara lantzea* izan da (zein erizpide modurekin, ikus bedi euskararen kapitulu- luan xehekiago). 59an horixe kondentatuz erasoko dio Joseba Intxaustik «Illobira bultzaka» artikuluan.

Intxaustik, Zuzendaritzara heldu bezain laster, beste orienta- zio bat ezarri nahi izan dio aldizkariari. Asmo horrekin idatzita, «Illobira bultzaka» (9, 83-88) garbizalekeriaren jipoi izugarri bat besterik ez da funtsean. «Euskal idazle: IXIL ZAITE, zure euskera odeitarrez, euskal irakurleak urritu, ta gure izkuntzari semeak kentzen saiatu nai baduzu. Arren!». Azpian zegoena, kulturgintzaren beste kontzepzio bat zen. Eta horregatik hizkun- tzaren beste ikusmolde bat. Kulturgintzaren bi kontzepzio hauek, momentu hartan, *Euzko-Gogoa*-n eta *Egan*-en ageri zitzaizkigun nolabait inkarnaturik. Baina bidegabekoa litzateke bi horiekin erabat berdintzea. Edonola ere, bi kontzepzioak, orduan egiten genuen modu honetan kontrasta genitzake: 1) kontzepzio bat euskara lantzearena eta trebatzearena da, euskal kultura egiteko, eta 2) bestea, kultura egitearena, baina euskaraz. Batentzat hel- burua da euskara lantzea; helburu bezala tratatzen du. Beste- rentzat euskara ez da helpide, tresna, besterik. Intxaustik biga- rren perspektiba honetan arrazonatzen du:

- Hizkuntzak ez du balio absoluturik: ez dago hura lantzen aritzerik, landuaren landuz irakurleak urri- tuz (jauregi eder, garbi bat egin eta jendea kanpora bota).
- Hizkuntzak lehenengo gizonaren zerbitzari izan be- har du, gero nazioarena (ezaugarri edo berezgarri nazional, garbizaleen ideia zen bezala). Ez daukagu, erromantizismoz edo abertzalekeriaz, gero gizona- rentzat praktikotasunik ez duen euskara garbi, bai- na inutil bat lantzen ibiltzerik.
- Kultura nahi badugu, kultura ez da egiten euskal- tzaleen ghetto txikiarentzat idatziz, irakurleak uga- rituz baino. Kultura izatea ez da liburuak izatea, irakurleak izatea baino.
- Beraz, *Jakin*-ek «gaiak GAURKOAK eta euskera ERREZ-ERREZA» behar du (9, 86).
- «Laburturik: kultura bear dugu; ontarako irakurle ugari bear ditugu, ta ez dago irakurleak ugaritzerik, zenbait idazleen euskera-bidez» (*ibid.*, 88).

Aparteko ezer ez, gaurkoontzat bederen. Txokagarria zen, nahi baduzu, Zuzendaritza zaharrarentzako berriaren agur hitzak lehen orrietan irakurtzea (9, 4) eta justu zenbaki berean, azken aldera, artikulua hau irakurtzea. Gainera, jakinlarien aurreko bileren oroipena oraindik bizi zegoen, bi joeren arteko beren borrokekin (ik. 10, 81). Eta artikulua honek argi eta garbi alderdi hartzen zuen batzarraren eztabaidetan. Halere ez zuen sortuko sortu zuen eskandalua, artikulua *Jakin-en* agertu eta berehalaxe 1959ko apirilaren 2ko «Euskaltzaindiaren Agiria euskal-itzei buruz» etorri ez balitz (alegia, «aingeru», «alkate», etab. euskal hitz jatorrak direla).

Agiri honen inguruan ikaragarritzko eztabaidak altxatu ziren. Orixe arras kontra zegoen eta sekulako suan sartu zen polemikan. Erabakia eta, azkenean, Euskaltzaindia bera botatzen zituen hankaz gora. *Jakin-ek*, hurrengo zenbakian, letra haundiz «Euskaltzaindiari» egiten zion eskaintza: «Gidari zaitugu...», etab. (10, 31). Orixe berehala kritikatu egingo zuen eskaintza hori ere (11, 81-83). Geroxeago, Intxausti eta Orixe polemika filosofiko batetan nahastu zirenean, itxuraz gorabehera guziokin zerikusirik gabeko arazo metafisiko batetan, baina barnean hau dena konplikaturata zegoela, zeruak eta lurak nahaspilatu ziren azkenerako: Euskaltzaindi zaharra eta berria (Orixe: Akademia hila eta bigarren Akademia), euskara garbia eta mordoiloa, gerra aurreko eta ondoko Autoreak, klasikoak, *Karmel* eta *Arnas*, *Euskera* eta *Jakin* eta *Jakin-en gehigarria*, Orixe eta Orixeren Autoritatea, Txillardegiri (lehenago *Jakin-en* Bastarrikarekin polemika zakarra izandakoa: 5, 99-102; 6, 85-93 eta 94-98; orain atzera Orixe ez bigunago eraso: *Yakin-en geigarri* I, 5-6, 1960, 5-7)... *Egan-etik* Mitxelena tartean sartu zen *Asaba zaarren baratza* artikuluekin (*Egan*, 3/6, 1960, 121-134). Gainera Mitxelenaren artikulua horretan Orixeren kritikarik ez zen falta³. Eta bitartean Intxaustik hartutako mailuari eragiten jarraitzen zuen (10, 72-74; 11, 86-91; 12, 81-86). Ohargarria: *Jakin-ek* ez du eta ez zuen elkarriketarik publikatu ohi. Baina lehenengo zenbakian interbista bat egiten zaion bezala Zaitegiri, 12.ean Intxaustik beste bat Txillardegiri egin zion. Bietan, elkarriketa, momentuko *Jakin-en* orientazioa azaltzeko erabiltzen da... Sintoma baten antzera, agonia penagarri baten buruan, *Euzko-Gogo*a eztabaida honen erdian isildu zen betiko.

Nola izan dira 68 eta gerozko istiluak batasunaren inguruan? Agian ez hainbeste, baina 59an ere horrelatsu izan zen. Eztabaida

haiek urteetan luzatu ziren gero. Hein batetan, gaur arte: gerra osteko Euskaltzaindia ez dela egiazkoa, etab. esamesak, adibidez, guziz ez bait dira oraino itzali.

59/60 inguru horretan ikusi genuen garbi/mordoilo auziaren gailurra. Baina etorri, lehendik zetorren (ik. honi buruz historiako lehen parte). Alderatzen badugu orain «Illobira bultzaka», esaterako, Mitxelenak hainbat artikulutan azaldutako ideiekin, garbi ageri da, Intxausti bere filipikarekin esatera zetorrena, funtsean ez zela ikaragarri berria, zenbait sektoretan behintzat. Jakinlarien artean zen berria, ordea, planteamolde hori. Berria ezezik, eskandalagarria eta mingarria. Batez ere Orixe tartean gertatu zelako. Orixe miresle inkondizional asko zuen elizgizon euskaltzaleen eta jakinlarien artean. Ez bedi ahaztu *Jakin*-ek berak nola lehentxeago agurtzen zuen:

Zure nortasun biran zeure balioa:
jakintsu, sakon, urten, edonorakoa.
Euskaldunen poeta bein da betikoa (!),
gizaldiak ikusi nai eben lakoa, *etab.* (5, 4).

Ezin luza gintezke gehiago —horretarako lekua hau ez delako ere— eztabaida horien azalpenean. Neurri haundi batetan, *Jakin*-etik kanpora desarroilatu ziren. Bakarrik, oinarrizkoak izan zirela, esan behar, hazaldi gazte eliztarrarentzat batik bat (Txillardegik eta lehenago hartua bait zuten beren bidea), eta *Jakin*-entzat bereziki: orientazio berri bat eman zuten, gure kulturgintzari ustegabeko posibilitateak irekiaz eta egundoko bultzada emanaz. Belaunaldien arteko haustura famatu hori, politika utzi eta kultur mailan, hementxe eman zela, esan genezake, lehenengo aldiz, globalki samar behintzat. Biraketa radikal bat gure planteamoldeetan. Konkretuan, guretzat, Orixe bai/Orixe ez, planteatzen zitzaigun arazoa une hartan. Eta esan beharra daukagu, aitortu eta eskertu beharra alegia, bi pertsonaren influentzia izan zela batez ere *Jakin*-en erabakiorra: Mitxelenarena eta Txillardegirena. *Jakin*-ekoak propioki izan gabe, *Jakin*-en historia erabaki zuten.

Kulturgintzaren teorizapena: filosofia berri bat

Pasa dira tximistak eta trumoiak. *Jakin*-en badirudi ezer ez dela aldatu halere. Azalean, bai: orain arte «Teologiarrien Yar-

dunak» esaten zuen tokian, orain (1960) «Kultura Jardunak» ipintzen du. Barruan ere agian zertxobait gehiago begiratzen zaio orain filosofia modernoari (Ortega y Gasset, Bergson, Schopenhauer, Russell) edo literatura mundialeko idazle haundiei (Ibsen, Txejov, Bernanos); baina, oro har, *Jakin* lehengo berdintsu dator. Jakinlariek beren fitxak egiten jarraitzen dute, beren Teresa deuna ikasten eta Gorputz Mistikoaz idazten. Urteko bilera egiten denean, batzarrak kultur hitzen zerrenda Orixerí bidaltzea erabakitzen du (10, 82). Hemen ez da ezer pasa.

Taldeek, izan ere, geldiro erreakzionatzen dute. Bestela ere beharbada ezinbestezkoa izango genuen luzarora eboluzio hau: *Euzko-Gogoa* hilda (1960), *Orixe* hilda (1961), *Egan* bere prestijioaren gailurrean, idazle gazteen bultzada bortitza (Mirande, Txillardegí, Aresti, etab.), nahikoa faktore zen, *Jakin* bide berrietaratzeko. Dena dela, aurreko urte guzietan ez bezala, 1960an *Jakin*-en bilerak, lehenengo aldiz, garbi/mordoilo arazoa ez zuen aipatu ere egin nahi izan... Filosofia berriak hizkuntza ez absolutizatzea eskatzen zuen! Irakurleen artean inkesta bat hasi zuen, ordea, Zuzendaritzak, haien gustuak eta joerak ezagutzeko.

Kulturgintzaren planteamendu berri bat, izpiritu berri bat gutxienez, hasia zen eragiten:

- Irakurleen beharra azpimarkatuko da behin eta berriro (*Jakin* 400 irakurletara iritsia zen, asko iruditzen bait zitzaizkigun).
- Eta artikulu erraz eta laburren beharra.
- Zinez kultur aldizkaria izatekotan *Jakin*-ek ez daukala apaizgaiena soil izaterik, planteatuko da. Eta 1960an, lehen aldiz hau ere, laikoen kolaborantza eskatzen da (11, 3-4: *Ateak zabalik*), ondoko urtetan errepikatuko den eskabidea (*Yakin'en geigarri*, 1, 4; *Jakin*, 15, 39; 22, 4...).
- Goraki aitortuko da Euskaltzaindiarekiko atxekitasuna eta Euskaltzaindiari laguntzeko gogoia.

Eztabaida urte horietan biziki ugaritu ziren euskarari buruzko artikuluak. Hain zuzen «kritikuek» salatzen zuten gauza bat horixe zen: euskal kultura batez ere euskarari buruzko monomania izatea. Bestetik, ordea, artikuluok arbuizatzea ez zen

egoki. 1960an «Yakintxo» edo *Yakin'en geigarri* bat sortu zen, orritxo inprimatu batzuk, informazioari eta eztabaiden marxari hobeto jarraitzeko, *Jakin* ateratzen ez zen hil guzietan argitaratzeko asmoz (gero lau bakarrik atera ziren). Bide bat zen, baita, euskarari buruzko arazoak, «gramatikoak», *Jakin*-etik desbideratzeko, izpiritu berriaren arabera. Gramatikarekin enplegatzen zirenen kasi mespretxu batetara helduko zaigu *Jakin*: «Euskal kultura mailla aurkitzen dan egoeran, gure setari milla aldiz bidezkoago derizkiogu, euskal hizkuntzalariak oraindik *tzaz* eta beste zenbait arinkerietan dabiltzan bitartean» (23, 3; orduko eztabaida bat zen «*tzaz*»en hori).

Artikulu interesgarri eta laburren doktrina ere «Yakintxo» honetan espermentatu zen. Interesgarria, orduan hain biziki interesgarri zer iruditzen zitzaigun, ikustea da:

- Laikoen premia euskal kulturaren eta, zehazkiago, *Jakin*-en.
- Euskaltzaindiari eman beharrezko laguntza.
- Gure kulturgintza Europara begira orientatu beharra.
- Eritzi publiko librerako eskubidearen errebindikapena pertsona eta herri ororentzat (bestela ezin zenez gero, Aita Santuaren textuen bidez egiten zen errebindikapen hori).

Guzi honek ez du, seguruen, beste baliorik egun, orduko gogoia agertzea baino, kulturgintza egiaz moderno bat egiteko: Euskal Herriaren borrokarekin uztartua, hasia bait zen borroka hori indartzen (ez du beste sentidorik eritzi askatasunaren errebindikapen horrek); Euskaltzaindiaren inguru eraikia hizkuntza aldetik; Europara begira...

Europa! Europa bihurtu zen egun haietako gure hitz magikoa (politikan ere... *Eta Jakin* hasia dugu dimentsio politiko bat hartzen). Europa demokratikoa batasun bidean abiatua da, etorkizun distiratsu bati begira: Merkatu Batua, etc. Itxaropen haundiak. Guk, inbiria haundiak. «Ha llegado la hora de poner en marcha a Europa», esango digu Jose Antonio Agirrek berak (1958, *Gabonetako mandatua*). *Eta*, halere, bai, puntu polemikoa zen hori ere orduan... Ikus dezagun nola.

Alde batetik, denek ez zituztela beren itxaropenak European jartzen, esan behar da (1959an sortu zen ETA hain zuzen).

Bestetik, industriaren eta ekonomismoaren urteak zirela frankismoarentzat (1957-1959, Estabilizazio Plana): «Europaren pare» jartzeak hango konfort maila lortzea esan nahiko bait du. Euskal Herrian, aldiz, erreakzio «izpiritualista» bat sortzen da, (diru) materialismo haren arbuio gisa, existentzialismoak inspiratuta hein batetan. Giro honetan (eta Mirandek aspaldian predikatzen duen Europa demokratiko eta kristauaren ukoa kontatu gabe), «Europa»ren uko modu desberdinak dauzkagu Euskal Herrian: tradizionala lehenengoa, kultura moderno ororen uko gisa (Orixe); existentzialismoaren uko bezala espreskiago bigarrena; eta, hirugarren, budismo gisa bat ere bai, Europa teknikarekin eta arrazionalismoarekin berdintzen eta arbuiatzen duena. Hau ez da gorabehera horiek denak xehekiago azaltzeko lekua, *Jakin*-en historiara etorri behar dugu eta. Baina ikus bitez, esaterako, L. Mitxelenaren erreseina *Peru Leartzakori* (*Egan* 1/2, 1960, 101-106) eta «Europa eta gu» atala in *Asaba zaarren baratza* (*Egan* 3/6, 1960, 121-134). Europa, beraz, problema da.

Jakin-ek, aldiz, Europara deitzen du behin eta berriro (*Yakin-en geigarri* I, 3-4, 1960, 1-2; *Jakin* 21, 2; 29, 5, etab.). Zein Europatarata? Llabur-llabur, zentzua hauxe da: ez daukagula, kultura eta filosofia modernoan ihesi, baserrian anparatzerik («baserria ez da euskal geroaren zuzendari izango»), ezta aspaldiko filosofietan ere («joan diren mendeeri geiegi begiratu gabe, goazen gaurko gaur onek zer eskintzen digun ikustera»). Kultura europar modernoan onartu beharra daukagula («Unibertsidade... bat bear dugu»); European ez daukagula etsaia ikusterik: «Benetako Europa kulturaduna ez diteke gure etsai izan, gure salbatzaile baiño». Konklusioa, beraz, hauxe zen Intxaustirentzat —berriz ere bera bait zen jakinlarien bozeramaile—: «Europa-ekin garaipenera edo bera gabe ondamendira».

Kulturgintzaren teorizazio arruntegia da oraindik. Laikoen beharra, Europara begira ihardutea, etab., oso printzipio orokorak besterik ez dira. Halere, beren orokartasunean, zer proposatzen den baino gehiago, zer borrokatzen den, erakusten digute. 1959tik aurrera *Jakin*, polliki-polliki, erabat aldatuko zaigu, hasieretako harekin antzik ere ez izateraino: kultur aldizkari izateko bere bokazioan ez bada.

1961ean inprentaz hasiko da ateratzen. Ez da urtebete *Jakin*-en azalean jatorrizko «Teologilarien Yardunak» kendu eta «Kultura Jardunak» ezarri zela. Hori ere kendu eta «Euskal

Gazteria kultura bideetan» irakurriko duzu orain. Definizio berri bila dabil *Jakin*. Debekuaren ondoren, 1964ean berriro ekiten dionean, beti eduki dituen sailak ere kendu egiten dira, arintasun eta bixitasun bila... «Neretzat, askozaz ere biziago, interestunago eta batez ere batuago agertu da (*Jakin*) bigarren aldi onetan», komentatzen zigun L. Mitxelenak (17, 70). Bai: 17. zenbaki horretakoxe lankideak ikustea aski da, esate baterako, egin den diferentzia erreparatzeko: hogeit hamar lankidetatik, eliz ikastetxeetakoak sei bakarrik dira. 1966an, *Jakin*-en hamar urtegarreneko zenbakian (21), Zuzendaria bera aparte —Aran-tzazukoa— ez dator lankide bat bakarra eliz ikastetxeetatik.

Kulturgintzaren teorizapena: programa berri bat

Jakin ez zen iritsi programazio berri batetara. Baina, filosofia berriari zegokionez, printzipio arrunt hutsetan ere ez zen geratu. Programa berriztatzearen aldetik ere lehenengo aldiz egin zuen planteamendu orokar bat (hasieretako seminarista guzien elkarlan asmoak aparte), merezi bait du llaburki gogoratzea.

Kolaboratzaileetat: laikoak bilatzen dira, esan bezala. Lehenengotik orokarki: laiko eskolatuak, beste gabe. Geroxeago ikasle unibertsitariak (eta haiekiko harremanak antolatzen dira: Bartzelonan, etab.).

Zabalkundea eta propaganda, etab., antolatzen dira zerbait.

Munta haundiagoa duena guretzat, gaiei buruz egin da gogoeta sakonena, nahiz hemen ere ez iritsi gero programazio batetara. Tematika berriztatzea de facto lortuko da hein batetan halere.

«Illobira bultzaka»n bertan, euskal kulturgintza praktikotasunari begira orientatzea eskatzen zen: «Jakintza-literaturak eguneroko gizonaren bearrak osatu nai ditu; literatura-sailla, ordea, edertasunari begira lilluratzen da. Ura praktikua da, au interesgabea. Eta ez dago zer esanik: gizonak, geroz ta geiago, praktikutasuna nai du lehenen». «Deretxua, Mediziña, Filosofia..., auek praktiku izan nai dute, gizonaren bearrak aseaz» (9, 84). Gainera, lehenik estamentu horiek jarri behar ditugu

euskaraz mintzatzzen, jende xeheak mimetismoz horien antzera jokatu ohi bait du.

Ikuspideokin kontsekuente, 11. zenbakiak lege-gizonen, medikuen, ekonomisten kolaborantza eskatzen zuen... Programatxo bat edo, bazegoen beraz. Baina konkretatu gabe. Eta horretan geratu zen. 1967ko bilera ahaleginduko da konkretatzen.

Gorabehera guziotan, polemika artean bait gabilta oraindik, gogora dezagun Intxaustiren ideia hauetxekin nola geroxeago Krutwigek *Euskararen etborkizuna* publikatzen zuen *Egan*-en (*Egan* 1/3, 1962, 19-33): «Okzitaniako hizkuntza Kultur modernoaren hizkuntza bat denz iujatzeko Mistralek baino gehiago tekhnikalariet eta natur-iakintzalariet egin dezakete». Gogoratzen badugu, nolanahi ere, euskaltzaleek eta idazle gazteek zein erraz jotzen zuten orduan poesia (askotan oso merkea) egitera, ulergarriago egiten zaizkigu kulturgintza rigorosoago baten planteamenduok.

Talde lanak antolatu

Kulturgintzaren planteamenduei gagozkiela, beharbada *Jakin*-en aportazio inportante bat, programazioa bezain inportantea, ekipoaren ideia eta errealitatea da. Elkarlanarena.

Kulturgintzan lan egin liteke indibidualki ere (azken-azkenean beti indibiduala geratzen da kultur lana). *Jakin*-ek beti ekipoa bilatzen du: «Yakin beste asmo sendo ta bearrezko baten lorvide ere dugu. Zeatz adierazi: apaiz ta praille gaien elkartasuna. Ar-emanak estutu; ertsiago elkartu; gertuagotik elkar ezagutu; gogo bateko biurtu» (1, 1).

Asmo hau konplitu egin zuen *Jakin*-ek, seminaristen aldizkari izateari utzi zion arte behintzat. Gaur-egun euskal kulturgintzan dabilen jende asko da ekipo (harrobi) hartatik aterea. Planteamendu honen garrantzia Zaitetik ondo igarri zuen: «zuek zerate gure eredu: emen gabilta gu ezertarako batu eziñik» (2, 171).

59ko iskanbilen ondoren laikoak bildu nahiko dira ekipoan. «Errebista bere xedetik aldendu gabe, jakitunok gera elkar-batu bear degunok (...). Danok batean egin bear dugu lan, bai praille eta apaizgaiak, bai gizartean bizi diran eskoladunak

(*Yakin'en geigarri* I, 1). Lehen isilaldiko bi urte haietan, ekipoak salbatu zuen *Jakin*: aldizkaririk ez zegoen, baina ekipoa bai. Eta ekipoak urtero bezalaxe bilerak egiten, fitxak biltzen, kulturgintzako arazoak eztabaidatzen, liburuak prestatzen, jarraitzen zuen. Orain, gainera, jakinlari laiko dextentekin.

Jakin posible egin duena, ekipoa izan da. Horrela bakarrik izan du posible 64ean erreberiturik berragertzea. 1977an berdin berriro. Eta horrela bakarrik izan du posible bakarka ezingo zukeen mila lan aurrera eramatea: fitxak biltzeko ekipoak, textuak prestatzeko ekipoak, etab., han-hemen sakabanatuta.

1967: krisia (?)

Jakin laikoentzat

Aspaldian esaten zuen *Jakin*-ek, esan, «urietan dago euskeraren etorkizuna» (6, 3), 59ko eztabaiden aurretik ere. Baina, orain, *Jakin* bera eta haren planteamenduak aldatu direnez gainera, sortu zeneko 1956 hartan baino arras bestelako inguruan mugitu beharko du *Jakin*-ek. Eta adaptazioak buruhausteren batzuk emango ditu.

Bitartean Euskal Herria zeharo aldatu bait da. Ez gara, berriz ere, alderdi honetan luzatuko (historia politikoaren azken aldiko edozein liburutan begiratzea dago). Hauxe bakarrik: ETA gogor ari da eta haren EAJ/PNVrekiko konfrontazioa, 66an, biek Aberri Eguna alde banatatik konbokatzeraino doa (abertzaletasunaren mundua ez da bat eta bakarra, kontradiktorioa baino); grebak (Bandas); sindikatuetako juradu eta enlaze hauteskondeak direla eta, istilu gorriak berriro; are gorriagoak, geroxeago, ETAREN beraren barruan «felipismoaren» borroka eta lehenengo espulsioak gertatzen direnean... Gorabehera guziok inpakto handia dute Seminarioetan: laster hasiko da Seminarioen hustuketa handia! *Jakin*, ordea, zebilen bideak harrapatu du, esan ohi denez: laikoek sartu behar zutela, esaten zen; munduan sartu behar zuela *Jakin*-ek. Baina «mundu» hura ez zen batere erraza *Jakin*-entzat. Etorri ziren laikoak, etorri, eta problematika berri eta nahasi batekin etorri ziren.

Jakin desbordatuta geratu zen, egoera sozial, kultural eta politiko honen aurrean. Arantzazutik, eta orduko medioekin, ez zegoen behar bezala erantzuterik. Urte gutxitan, laikoen pisu espezifikoa nagusitu egin da *Jakin*-en barruan. Ez da, jadanik,

apaizgaien aldizkari bat eta ez dauka zentzurik Zuzendaritza Seminario batetatik eramateak. «Ez da gaurko burutazioa guretzat —aitortzen du 22. zenbakiko *Zuzendaritza billa* editorialak—, prailleen zuzendaritza kaltegarri-edo gertatu zitekeala errebistarentzat. Praille eta apaizgaiek bete zuten beren eginbeharra estrinako etapa hartan. Ta aspertu gara oraintxe esaten *Jakin* ez dela prailleen aldizkari bat gehiago. Areago, konbentziturik gaude, Arantzazutasuna ta praille usaia soinean dituen bitartean, *Jakin* ez dela izango euskal gazteriaren kaseta» (22, 4).

Kargu egin nahi zezan laiko taldearen esku uzten zen aldizkaria. «Ez pentsa praille ixtudienteok aparteko interesik daukanunik gure posibletasunen goitik dagon errebista bat zuzentzeko. Gaurdaño, burukomiñak eta eragozpenak bakarrik sortu dizkigu, bai gure ixtudioetan bai gure bizimoldean» (22, 4). Baina talderen batzuei eskaini bazitzairen, eskaini, «jendeak ez du konpromixorik nai. Horregatik, bati eta besteari egiñiko deiak papel saskian dute atsedean» (*ibid.*).

Urtero bezala, 67an jakinlariak beren batzarrean bildu ziren. Zuzendaritzak «beste puntutxo bat ere hasieratik argitzea prexixio zela, adierazi zuen. Hain zuzen: *Jakin orain artean eraman dutenen postura aldizkariaren aurrean*. Alegia, *Jakin* ez dela ia —ez duela izan behar— fraile ta apaizgaien kaseta soillik. Suplentzi-lana izan dela eurena, orain artekoa. Ta, heldu dela ordua subsidiario eginkizuna esku egokietan uzteko» (25, 61). «Zuzendaritzak argi aitortu zuen bere eziña aldizkariaren programazio berria itxuraz aurrera ateratzeko» (*ibid.*, 63).

Redakzio ekipo bat hautatu zen orduan, egitura —hots, Zuzendaritza sistema— hoberik aurkitu arte Zuzendaritza gisa arituko zena (Karlos Santamaria, Rikardo Arregi, Andoni Lekuona, Xabier Kintana, Ibon Sarasola, Jose Antonio Arana). De fakto sistema «kolektibista» honek ez zuen sekula funtzionatuko. Urtearen bukaeran Arantzazuk eta Arantzazuko ikasleek utzi egin zuten aldizkaria, esan bezala. Agudo eta larri, irtenbide bat aurkitu behar izan zitzaion aldizkariari.

Zein zen jende honen euskal kulturgintzaren planteamendua (*Jakin-en*)?, galdetuko du irakurleak. Hona hemen:

«*Jakin-en* xede nagusia euskerari eta Euskal Herriari laguntzea da, euskerazko kultura gorpuzten (ez baita herririk hizkuntzarik gabe). Bidezko da Euskal Herrian

edozein kultura gai euskeraz ematea, beste Europa-ko eta munduko edozein erresumetan bezala (...). Euskera gihartsua nahi dugu, baina euskera xede egin gabe, ta bai euskal kultura (...). Euskal ikasleok —unibertsitario, militante, apaizgai, praillegai, tabar— gartsuki erantzun bear diogu gaurkoz *Jakin*-ek, ez bestek, egiten duan euskal kultura intelektuala urratze lanbide oni.— Komeni da ta saiaturko gera, ahal dan neurrian noski, azterketak egiten: batez ere soziologiazkoak, literatura, erlijioa, ekonomia, politika, Herriaren egoera, tabar, beti alderdikierietaz kanpo gizonaren osotasunari begiratzen diogula» (23, 2-3).

Funtsean ez da egiten besterik, 59an hartutako orientazioaren azken konklusioak atera baino. Polliki-polliki esplizitatu da prozesua bere azkeneraino. *Jakin*-entzat aro berri bat hasten da.

1968: *Jakin* «berria»

1968an Joan Mari Torrealdaik hartu zuen berriro (bigarren aldiz) *Jakin*-en zuzendaritza, Karlos Santamaria eta Rikardo Arregiren laguntza guziz baliosarekin. Berritasunak nabarmenak dira. Konparazio bat axal-axaletik egin liteke:

1956/1967

Seminarioetakoa
teologiko-filosofikoa
«artikulu zakua».

1968/1981

Seminarioetatik kanpokoa
kultura orokarrekoa
monografikoa.

Ikustea dago zeintzuk diren gai monografikoak: Jakintza berria, Euskal Herriko hiru hereje, etab. Eta egileak: Igara (Txillardegia), L. Mitxelena, K. Santamaria, A. Iturria, M. Pelay Orozko, J. San Martin... Nota laburretako lankideak ostera: A. Lekuona, Ibon Sarasola, J. M. Torrealdai, Rikardo Arregi, Xabier Lete...

«Etapari berri baten aurrean ikusten dugu geure burua —ager-tzen zuen Editorialak—. Lehena ez dugu ukatzen, baiña oraiña aztertu nahi dugu eta etorkizuna gauzatu» (29, 2). *Jakin* berriaren asmoak eta proiektuak azaltzen dira gero, kulturgintzaren plangintza eta gogoeta franko konkretuak oraingoa (ik. bila-kaera ideologikoaren atala).

Plangintza bila

Gogora dezagun. 68 aldera, *Jakin*-era jende berria heldu deanean, «iraultza» politikoa martxan doa. Mugimendu politikoaren aldean, kulturala, 50. urteetan bortitz hasia, atzera geratzen hasi da. *Euzko-Gogoa* hila da. *Egan* bera urtean behin bakarrik agertzen da 1966/67/68. urteotan. Liburugintzaren gora haundia oraindik ez da hasi. Dinamikoena *Jakin* dabil, urtean bost zenbaki ateratzera pasatzeko asmotan hain zuzen (23, 1). Hauxe izan liteke, beraz, euskal kulturgintzara asmoz eta gogoz beteta heldu den hazaldi berriaren aldizkaria. Badu izena, azpiegitura bat, komeni den periodizitatea. Eta gazte jendeok (beti bezala, Rikardo Arregi aipatuko dugu, sinbolo mailan geratzeko) *Jakin* beren plataforma bihurtu nahiko dute.

Hauek profesionalismoa inauguratu nahiko dute euskal kulturgintzan, ordura arteko boluntarismoak eta kaotismoa gainditzeko.

59 aldera jadanik hasia zenuen *Jakin*, kulturgintza seriorik egitekotan, jende *prestatua* eskatuz (edozein prozesuri begiratzen diogula ere, sustraiak 59 inguru hartan bilatu beharko ditugu hemendik aurrera). Eliz ikastetxeetako ikasleak, ordea, ezin esan daiteke «jende prestatua» direnik (Europaren mailako kultura egiteko, orduan esango zen moduan). Gainera, egongo balira ere, beren gaietan, zer egin besteetan, garrantzizkoenak beste horiek direla erabaki bait da? «Gaur prakadunoi esan nai genizueke zerbait —irakurtzen da 11, 1960, 3-4 Editorialean—. *Yakin* orain arte apaizgaiona izan dugu, baiña, zuei ere ateari iriki bear dizkizuegu. Ba-da gure aldizkari ontan filosofia ta teologirik; ta ekonomia, mediku-jakintza, lege-jakintza, ta gaiñerakoak? — Jakintza DENA bear du euskerak, biziko bada». Kontua, beraz, ez da laikoak (pertsanak) aldizkarian biltzea, aldizkaria alor «laikoetara» hedatzea haino. Orduan sortzen da lema: «karreradunok euskaldun!» (ik. *Yakin'en geigarri*, otsaila 1960, 1 eta 4).

Orduan hasten dira *Jakin*-en (59/60 aldera alegia) amateurismoaren kritikak ere, hasi. Euskal kulturgintza, esango da, borondate oneko edo abertzaleko edozein ezjakinen eskutan dago: «Esan liteke zerbaiterako aundi-naia duen edozein kulturagabek derriorez euskeraz idatzi bear duela» (*Yakin'en geigarri* I, 3-4, 2). Edo «euskaltzale», baina kulturagabekoen lana izan dela kulturgintza orain arte: «Euskal idazleen artean, gazteongan

batez ere, gertatu dena au da: kultura egiteko preparaziorik ez dugula. Ba-genekien euskera (...), orregatik euskera, euskera eta euskera eman dugu. Besterik ezean zer egingo genuen, ba? Zenbait idazleok euskera puxka bat ikasi eta idazteko prest geundela uste izan dugu. Zer idatzi, ordea? Euskera? Onatx izkuntz-formalismua deitu izan dana... Euskera euskeragatik etabilli; izkuntza absolututasunez jantzi dugu orrela. Okerrena dana, irakurleek ere berdintsu pentsatzen dute: euskeraz irakurtzean, ez ditekela euskera ikasteko baiño izan, alegia» (9, 86).

Kulturarik emango bada, eduki egin behar da lehenengo: jende prestatua behar da euskal kulturari. «Jakín dezagula gero, erdalkeria bezain kaltegarri zaiola Euskalerrinari gure txanponezko kultura uskeria» (*Jakín'en geigarri*, I, 3/4, 3).

Ideion bidetik joango da hurrengo urteetan *Jakín*-en eboluzioa: kultur alor guzietara zabaldu, laikoak integratuz; hitz batetan, kultur aldizkari zinez orokarra bilakatuz. Baina ideioek, beren indar guzian, 68an agertuko dira. Krisiaren ondotik *Jakín*-ek hartu duen egiturarekin. Han daude, Zuzendaritzan, Rikardo Arregi eta gazte suhar haiek; baina baita Karlos Santamaria, etab. ere, «prestatuak» alegia. Urte hauetan egingo dira *Jakín*-en sekula egin diren editorial sakonenak. Baina momentu honetako *Jakín*-en planteamendu agresiboak ikusi aurretik, eboluzioaren beste alderdi pare bat gogoratzea komeniko da oraindik.

Izan ere, oso konplexua izan da eboluzio hau (urteotako Euskal Herri guziarena bezala): euskara modernoa egin nahia, laikoak irabazi nahia, kultur eremu guziak landu nahia, jende prestatu nahia, gazteen aldizkari izan nahia... Asmo desberdinok elkar baldinpetuz eta elkarri eraginez, edo elkar azpiratuz, jarraitu dute. *Jakín*, prestatuen eta ikasleen aldizkaria izango da urte mordoska batetan. Gai berrietara irekitzeak eta jende berria biltzeak aldatu egin du halere *Jakín*-en errealitatea bera. 66an «Euskal gazteria kultura bideetan» lemaren ondoan beste hau eransten da: «herriaren izpiritu eta kulturaren alde», hurbilketa nahi baten espresio, politikagintza gogor batetan beti herriaren izenean ziharduten joerei. Baziren *Jakín*-ez interesatzen hasi ziren talde politikoak. Alabaina 66/67. urteotako zenbaki guziek azalpen hau eramango dute barneko azalean: «*Jakín* aldizkariaren xedea euskerari laguntzea da, euskerazko kultura egiten saiatzea». *Jakín* salmentan zegoen. Baina ez zuen edozein talde politikoren esku geratu nahi. Krisi urteak dira horiek. *Jakín* gazteen aldizkaria da oraindik, eta bere burua hala aitort-

tzen du espreski (23, 2). Baina berehalaxe, maiz-sarri ikusitako zentzu aldaketa bat eragingo zaio kontzeptu horri: gazteena da, bai, baina gaztetasuna ez da adinez neurtzen, izpirituz baino... *Jakin* «izpirituz» gazteena da!

Azkenik, urte haietako gazteen desengainu sentimentua seinala dezagun. *Jakin*-en eta *Jakin*-en inguruan inpresioa zabalitzen da, euskal kulturgintzari zinez ekiten dioten bakarrak gazteak berak direla, *Jakin* bera alegia (ez dago esan beharrik, kulturgintzaren kontzepzio partikular batekin operatzen zela estimazio horietan: literaturgintza baztertuz, adibidez); eta, *Jakin*-en beraren kulturgintza moduak ere franko desegokiak izan direla ordura arte. Arazo guziaren birplanteaketa radikal baten premia sentitzen da beraz. Gordin asko azaltzen dira sentimentuok: «Euskal ikasleok (...) gartsuki erantzun behar diogu gaurkoz *Jakin*-ek, ez bestek (!), egiten duen euskal kultura intelektuala urratze lanbide honi» (23, 3).

Horrela gertatu da, *Jakin*-ek bere burua, urte hauetan, aldizkaritzat ezezik, bitxiki samar «mogimendu»tzat ere hartzea (23, 3. 1967ko jakinlarien bilera gaia horrelaxe planteatuko da: «*Jakin* aldizkariaren eta mogimenduaren gaurko eginkizuna» (25, 61).

Kontzientzia berri bat dabil *Jakin*-en, ilun oraino, kontradiktorio puntu askotan, irtenbide baten behargarri nolana ere. 68ko Zuzendaritza sistemaren aldakuntzak ekarri bait du irtenbidea azkenean.

34. zenbakia *Euskal kultura*-ren monografikoa da, «uhin berriko» autore zerrenda batek osatua dena (J. Apalategi, M. A. Intxausti, M. Lasa, I. Sarasola, J. M. Torrealdei). Kulturgintzaren kontzeptua bera eta bereziki euskal kulturgintzarena eztabaidatu eta argitu nahi dira (zenbaki oso logratua denik ezin esan halere). Benetan interesgarria Sarrera-Editoriala da (34, 1-8): ikus dezagun hau, zuzendari ekipoaren pentsamendua bertan daukagunez.

Jakin, Sarrera-Editorialean ematen duenez, Komite Zentraltxo antzeko zerbait bezala sentitzen da momentu honetan, euskal kultur mugimendu guziaren plangintzan enplegatutik, dena begi eta belarri. Bi muturren eskema sinplearekin epaitzen da dena: alde batetik programa falta, ikusten da, espontaneismoa, amateurismoa, folklorismoa, funtsean dena bat bait da, gure

kultur miseriaren kausa hain zuzen, —bestetik erreforma, eraberrikuntza, hots, programa, planifikazioa, koordinazioa, profesionalismoa, «kuadroak», salbazioa hor bait dago—. Eskema honekin lehenengo kulturgintza guziko programa zehatz baten beharra aitortzen da: «Bestela, orain arte bezela, gure erorbide nagusi baten abiatuak ibili beharko dugu aurrerantzean ere. Espontaneismoa salatu nahi dugu... Gure iritzian, espontaneismoak, luzarora, euskera heriotzera daramaki» (*ibid.*, 1). Orain artean «afizionatuen lana da euskal kultura» (*ibid.*, 4). Baina «gaur egun, edozein eginkizunek, profesionalak behar ditu, hots, hortarako espezializatuak eta egunero zortzi ordu lan hortan diarduten gizonak» (*ibid.*). «Euskal kulturaren planifikazioa egiteko orduan» gogoan izan beharko dira honen gaurko egoera eta baldinkizun bereziak, esaten zaigu: hots, «gaurkoz amateurismoan jokatu beharko dugu(la)»; baina lehenbailehen gainditzeko asmoz.

Konkretuki: *Euskaltzaindiak*, esaten da, «eraberritu sakon baten premia du» Euskal *idazleek* programa baten arabera lanegin bear dute», h.d., beren lanak koordinatu eta profesionaldu («idazleak idaz-bidetik atera behar du ogibidea»). *Ikastoletan* ere «planifikazio orokar baten falta» salatzen da orobat. Euskal liburuaren politika bat ere planifikatu beharra dago *argitaletxetan*, «liburuak probokatuz, egitarau baten barruan noski, eta ez berekasa sor ditezen zai egonaz». Azkenik, kultura nola herrira eraman, plan bat egin behar da: «herria lotan bai dago» (29, 5).

«Geroari begiratu bat eman dezaiozun. Berriz diogu: profesionalismo bat behar dugu; espezializatuak behar ditugu. Hortarako, nahi-ta-nahi-ezko zaigu 'kuadroak' eratzea. Ta hain zuzen ekinbide hontan, pentsatzen dugu, alfabetatzeak, baldin osorik egiten bada, Unibertsitateak aina eman dezaigukeala»... Ikusten da Editorial honen izpiritua. Eta, besteak beste, *Jakin* bera behintzat harrez gero planifikatu egiten da.

Rikardoren oroiz

Azpimarra dezagun aipatu Editorial honetako planifikazio asmoetan hiru ideia nagusi: idazleen elkartearena (1), editoria- len liburu politikarena (2), Alfabetakuntzarena (3). Gauzotan, oro har, pertsonalki gehien destakatu zena, Rikardo Arregi izan

zen zalantza gabe. Baina ez daukagu ahazterik, Rikardok guzi honetan *Jakin*-ekin kontaktzen zuela (edo, agian historikoki zehazkiago, *Jakin*-ek zuela Rikardorekin kontaktzen, esan beharko genuke) eta Karlos Santamariaren gidaritza eta laguntzarekin batez ere. Rikardoren aktibitateak ez ziren *Jakin*-era mugatzen. Baina hiru projektuotan hain zuzen ez dago bata bestea gabe ikusterik Rikardo eta *Jakin*, *Jakin* eta Rikardo⁴.

Hogeitabost urtegarren honetan, bihoazkio zortzi urte oparoz lankide eta zuzendalkide argi bezain bizkor izan genuen Rikardori *Jakin-en* oroipena eta omenaldia. Bere pertsonalitate bortitzaren marka ezarri dio betiko aldizkariari. Rikardo, izan ere, *Jakin-en* «sortu» zen, aldizkari honetan estreinatu zuen luma 1961ean, harrez gero beti gure bileretan izateko; *Jakin*-eko produktu tipiko bat zen, kulturgintzaren bere kontzepzioan adina, bere akats eta guzi (literaturaren gutxiespenean adibidez), bere ekipoaren eta ekipo lanaren obsesioan, eta oinarrizko beste hainbat ikus eta planteamoldetan euskal kulturari buruz. Ez da gutxiago aldizkariak Rikardori, haren dinamismoari eta ideia jariorari, zor diona. Bion historiak elkar josita geratu dira betikotz.

68tik aurrera, lehenago batez ere «goi mailaz» arduratuta ibilitako gure *Jakin* hau, kulturaren herriratze eta dibulgatez asmoetara bihurtu zen osoki, «kulturalismoak» kondenatuz: «herrikoikeria kondenatzeko erabili dugun garrantasun bararekin gaitzesten dugu kulturalismoa. Didaktismoa kontrajartzen diogu. Didaktismoa, guretzat, zer da?: irakatsi, adierazi, esplikatuz, informatuz» (34, 4). Hitz batetan: alfabetatu. «Euskal Herriko herri-jakintza eragin beharra dago, herri horrengana joan behar dugu. Herria lotan bai dago. Eta lo ez dagoanean, galbidean dago erretxasunaren aldapan behera (...). Gure beste eginbehar bat da herrietako kultura-bizitza animatzea eta auzatzea» (29, 5).

Jakin-ek, Rikardorekin, hiru mailatan egituratuta ikusten zuen euskal kulturgintza: Euskaltzaindia buru eta gidari; Idazleen elkarteak produktibitate (baina plangintza baten barruan); Alfabetakuntza zabaltzaile. «Alfabetatzearen bitartez Euskal Unibertsitatea herritartu behar dugu» (34, 7).

Idazleei buruz ere, Elkartea bat sortzeko ideia *Jakin*-ek aldarrikatu zuen seguruenik lehen aldiz (1969) eta, ideia honen bultzagile bortitza baten ere Karlos Santamaria, *Jakin*-en zuzendaria izan zen gero Elkartearen aurreneko Idazkaria, sortu

edo zenean (J. M. Torrealdai). «Euskal idazleek —idazten zuen *Jakin*-ek— bateratu beharra daukate, gure iritzian hiru asmuok bultzaturik: lan egitekoa, euskera bateratuan idaztekoa ta heuren lanak koordinatzekoa» (34, 5). Hemen ere idazleen espontaneismoa eta profesionaltasun falta salatzen ziren. Elkartearen xedea, hain zuzen, idazleen interes profesionalak baliaraztekoa zen, era horretan espezializa zitezene ere, «denetik egiten» ibili gabe.

Azkenik, liburu produkzioaren plangintzaz: *Jakin*-ek eta Rikardok, hiru asmuok, idazle elkarte eta liburu plangintza eta alfabetakuntza alegia, elkarrekin lotu-lotuta bururatzen zituzten. Gero ez bait dira apika oso lotuta ibili... Ezagutzen du irakurleak *Lur* argitaletxea izan zena. Ezagutzen du agian haren historia ere: Rikardo, Aresti, etab. Askoz gutxiago ezagutzen dena, ia ez delako aipatzen, haren «prehistoria» da.

Jakin-ek, esan dugunez, textugintza saio batzuk eginak zituen. Gero, debeku aldia (1961-1964), *Filosofiaren Kondaira*, *Europa*, etab. liburu kultural batzuetan saiatu zen (Rikardok horietan parte hartzen zuela). Eta jakinlarien artean erne zen geroago, aldizkariak gain —eta aparte— «Que-sais-je?» moduko dibulgazio liburuska errazak promozionatzeko asmoa, gero Rikardok, *Jakin*-en laguntzaz (*Jakin*-eko fitxategiez, *Jakin*-en abonatuene beren zerrendaz ere, etab. baliatuz!) *Lur* argitaletxearekin hezur-mamitu zuena. Gerora editorial honek lanik franko burutu du euskal liburugintzan, merezimendu haundienak literatur eta kreaizio arloan eginaz halere. Rikardoren (eta *Jakin*-en) jatorrizko ideia ez bait zen hori, aurrenik argitaraturiko liburuek eta, garbiago oraindik, Rikardok berak ongi asko adierazten dutenez. Honela Rikardok: «Euskal liburuaren programazio batek oinarrizko hiru sail hauekin kontatu behar du, espezializazioak geroko utzi beharko direla. Hiru sailok hauk izanen lirake: 1) kulturaren dibulgaziozko oinarrizko liburuak (...), 2) itzulpen eta saiaiera laburrak (...), 3) literatur-kreaizio hutsezko obrak». Eta literatur-kreaizioaz espreski abisatzen zuen: «Hierarkiaz hirugarren leku bat okupatuko du sail honek gure programazioetan» (ik. R. Arregi, *Politikaren atarian*, 1969, 10-13). Aldera, orain, Rikardoren textu hori bospasei hilabete lehenago *Jakin*-en Editorialak zioenarekin: «...Euskeraz ezer argitaratu ohi duten editorialek ez dute euskal liburuaren politikarik (...) Euskeraz behar ditugu liburuak (...). Kulturazko gai guztiak, sakonki, euskeraz ematen hasteko ordua da. Ortografiaren eta terminologiaren batasun batekin. Baina nola? Liburuak probokatuz, egitarau baten barruan noski, eta ez

berekasa sor ditezen zai egonaz. Liburuak probokatu, ikastolari, alfabetatzeari eta euskal unibertsitarioei begiraturaz. Eta hau, euskeraturaz eta sortuz, bietara. — Beti bezela, kreaizio-lanari eta literatura hutsari autonomia handia uzten zaie»... (34, 8). «Autonomia handia uzten zaie», zen, Rikardok esan ohi zuen guzia literaturari eta kreaioari buruz...

Jakin-ek, bere bokazioz nahiz trajektoriaz, eta kreaioanago zebiltzan *Euzko-Gogoa*, *Egan*, *Oleriti*, etabarrekin lehian ez sartzearren ere, ez dio jaramon haundirik egin izan literaturari, kreaioari, aztertzeke edo ez bazen behintzat. Gainera euskal kulturako hutsune larriena eta lehenbailehen bete beharrena, kultura (praktikoa) edo zientzia izenda genezakeen barrutian ikusi du. Eta Rikardo trajektoria horrexetan zetorren.

Hilabete batzuk geroago Rikardo hil egin zen. Eta *Jakin*-ek ere —bigarren debekua— aldizkaritasuna utzi eta liburugintzara pasa behar izan zuen.

Zazpi urte aldizkari-liburu

Euskal kulturgintzan, nahi dena baino gehiago, ahal dentxo, egin behar izaten da gehienetan. 68tik aurrera Joan Mari Torreal dai zen *Jakin*-en Zuzendaria. Torreal dai, debekuaren ondotik atera zen lehenengo liburu-aldizkariaren atarikoan, biziki ahalegintzen da aldizkariaren lehenagoko editorialen moldeari berdin-berdin jarraitasun ematen, *Jakin*-entzat, debekua gorabehera, ezer gertatu ez balitz bezalaxe. Planteamendu eta ikusmolde berberak, eskema berdinak, hizkera ere lehengoxea: «planifikazioa» da beti ere hitz magikoa etapa honetan.

1969-1977 bitartean *Jakin*-ek bi adar desberdin desarroilatu zituen. Alde batetik liburugintzarena edo editorialarena: «*Jakin* liburu sorta» edo saio liburuen adarra. Bestetik, ordea, aldizkariari nolabait eutsi nahi eta, «*Jakin* sorta» asmatu zen: funtsean aldizkari bat zena (ekipoan egina, etab.), formatoz ere berdina, baina liburu itxuran aterea, legegatik; hots, aldizkariak lehenago zituen nota laburren eta kroniken sekzioak gabe. Sistema honek Franco hil arte jarraitu zuen. Orain «*Jakin* sorta» edo aldizkari-liburu horretaz bakarrik arituko gara, *Jakin*-en historian bera delako aldizkariaren trajektoria —ahal zen neurrian eta moduan— jarraitu duena.

Ipar Euskal Herria (1969) zeritzon lehen aleari (gaia eta

xede orokarra aparte, zerikusirik ez du 1979ko beste *Ipar Euskal Herria* I/II-rekin). Kulturgintzaren planteamenduetan jarraitzen du Atarikoak: lehen herrikoikeriaren eta espontaneismoaren kontra bezala, probintzikeriaren aurka orain. Probintziek, eta Ipar eta Hegoaldeak bereziki, elkarrengana hurbildu behar dute. «Urbilketa hau hezurmamitzeko, planifikatze baten beharretan gaude» (6. or.). «Sekretu guzia hau da: mugaz haraindiko eta hemendikoen har-emanak sortu, ugaltu, errotu eta planifikatu» (*ibid.*). Izan ere, «ez dugu Euskal Herria ezagutzen. Zergatik? ez dugu programa bat, planifikazio bat, hortarako» (8. or.)... Lehengo berdín, beraz: planifikazio gosez. Eta lehengo berdín, Iparreko nahiz Hegoko aldizkariei batabesteko informazioa «didaktismoz eta pedagogiaz» eskatzen zaienean ere. Eta berdín, baita, elkarri laguntzeko eta lanak koordinatzeko planak egiten direnean, etab. Orain ez gara sartuko plangintza horretan egiten diren proposapen konkretuak begiratzera. *Jakin*-en kulturgintza nola projektatzen zen, ikusi nahi dugu.

«Probintzikoikeria honek —esaten zaigu— (edo «lauprobinztzikoikeriak») bi iturri ditu. Bat, informaziorik-eza, eta adoleszentismoa» (*ibid.*). Hurrengo zenbakian, *Salvatore Mitxelena*, «aldikeria, adoleszentismoaren semea da» (5. or.) irakurtzen da berriro. Atarikoak euskal kulturaren planteaketan jarraitzen du hemen ere: «Lehen, txokokeriaren arriskutik libratzeko *Ipar Euskal Herria* presentatu bagenuen, orain 'aldikeriaren' arriskutik onez ateratzeko asmotan aurkezten dugu hau» (*ibid.*). Aldikeria delako hori, lehenagokoen lana ez aintzakotzat hartzean datza; mundua gurekin hasi dela uste izatean, «euskal kultura sortu berria dela pentsatzean». Aldikeria «beste garaietako mogimenduak eta joerak, orduko ahaleginak, saiaketak, orduko indar nagusiak eta problematika ez ezagutzean sortzen da». Baina, sakon errotzeko, «gure kultur-indarren historia behar dugu jakin» (6. or.). Ikerketa monografikoak eskatzen dira horretarako.

Ez gara gehiago luzatuko. Zenbakiz zenbaki, kulturgintzaren zentzua alderdi desberdinetatik argitzen eta sakontzen du *Jakin*-ek: *Kultura eta Fedea* (1971), etab.

Jakin-en ez da inoiz urte hauetan adina kulturgintzari buruz teorizatu: akatsak aztertu, erremediatzen saiatu, geroari begira programak egin. Ahalegin guzi honek halere ez du emango behar bezalako fruiturik: Rikardoren heriotzarekin, debekuarekin (ezin aldizkariaren ritmoari eutsi), etab., prozesu prometa garri hau moztuta geratu zen.

1959 eta 1969: konparazio llabur bat

Jakin-ek, lehen-lehenengo egunetik, kultura egin nahi zuen. Baina lehen-lehenengo egunetik halaber, hizkuntz arazoan preso aurkitu da: garbi/mordoilo, jakintitzak, batasuna, etab. Kulturaren eta kulturgintzaren planteamendu gehienak, horrela, hizkuntzarenak bihurtzen ziren. 1959an, oraindik, horixe borrokatzeko, baina azkenean hori bera gertatzen da.

Hamar urte geroago arras bestela egin litezke kulturgintzaren planteamenduak. Ahaztu ez da egingo hizkuntzaren arazoa (ik. 30. eta 31/32. zenbakiak). Baina euskal kulturgintzaren planteamendu sakonago, hizkuntz arazotik libereago batekin, gaitan zentra daiteke: euskalduntasunaren kontzeptua bera zabalgotzen (30. zenb., *Euskal Herriko hiru bereje*); sustrai historiko (33. zenb.: *Lehen Karlistada*) eta kulturalen bila (*Ipar Euskal Herria*, 1969; *Lur eta Gizon*, 1974); pentsamendu korronte modernoak aztertzen (29. zenb.: *Jakintza berria*; 35. zenb.: *Gaurko pentsalari bat*, H. Marcuse alegia), etab. Azkenean gaia nagusitu zaio hizkuntzari.

Liburu aroa (hizkuntzaren arazoa berriro)

«Azken urteotan —idazten zuen *Jakin*-ek 1969an (34, 8)— euskeraz egiten dan lanik nagusia —eta gehiena— aldizkarien bidez egiten da». Liburuen eta liburu plangintzaren premia aipatuz jarraitzen zuen.

Laster itzulipurdikatu zen egoera hau. *Egan* oso ahul (urtean ale bakarra 1970az gero), kultur aldizkaririk apenas geratu zen artean, eta *Jakin*-en debekuarekin kointzidituz hain zuzen, argialetxeen boom bat sortuko da:

1969	...	...	...	Lur, Gordailu eta Irakur Sail
1970	...	...	...	Etor eta Jakin
1972	...	...	...	Iker
1973	...	...	...	Gero eta Elkar
1974	...	...	...	Kardaberaz
1975	...	...	...	Kriselu, Idatz, L. Zugaza, Artezi
1976	...	...	...	Geu, Erein

1972an astean liburu bat agertzen da jadanik euskaraz. Rekord bat euskararen historian. Bestalde kultur mugimendu haundiko urteak dira 70. hauek (Alfabetakuntza, ikastola, kanta berria, etab.); hainbat biziago dabil mugimendu politikoa.

Debekatu izan delako baino gehiago, beraz, argitalpenen panorama guzia sustraitik aldatu delako Euskal Herrian, *Jakin*-ek ezin beteko du bere programatzaile eta gidari ametsa. Argitaletxeek, ordea, denek liburu berdintsua programatzen dizute bolada batez: liburu sozio-politikoak, tesi liburua, gehienbat (*Afrikar iraultzaren alde, Soziologiaren hastapenak, Euskal Herriko Ekonomiaz, Komunista Alderdiaren Agiria...*). *Jakin*-ek, editorial gisa, berdin jokatu du, *Euskal Herriaren historia, Iraultzaren hildotik, Iraultzaz*, etab., argitaratuz.

Urte polemikoak dira benetan: euskara lantzea burgeskeria omen da, etab. Saltsa izugarria dabil «ezkerra» ohi deritzon horren barruan, hots, gazteria guzian. Nola edo hala, argitaletxe guziek buru egin nahi diote egoera honi. *Jakin* (aldizkari-liburua) agora ireki bat izaten saiatzen da denboraldi honetan: errealitateko pluralismoaren ispilu izan nahirik, *Gure Ikastola, Koperatibak*, etab. zerbakiak, apropos, eritzi desberdinetako, are kontrarioetako Autoreak elkartu nahiz prestatu genituen, diferentziak kontrasta zitezten. Baina denborak ez zeuden «irenismo» goxo hauetarako... Esperentzia honek ez zuen harrera onegia izan.

Zalantza gabe neurritz gora nahastu ziren urte hauetan kultur gintza eta politikagintza (urte larriak ikastolentzat). Baina kultur gintzaren planteamenduei gagozkiela, interesgarriago da apika, liburu sozio-politikoaren esperientzia gogorak liburu politikaren birplanteo batetara behartu dituela argitaletxeak: 75 aldera, irakaskuntzari eta ikastolari begira jarriko dira argitaletxe gehienak. Izan ere, alfabetakuntzaren eta ikastolen inguruan geroz eta eske haundiagoa ari da sortzen.

Liburu teoriko-ideologikoaren lekuan funtzionala indartuko da hemendik aurrera. Gehien-gehiena euskararen irakaskuntzari dagokiona. Baina bestelakoetan ere —*Lurraren kondaira*, etab.— normalizatu gabeko hizkuntzaren arazoarekin topo egiten da behin eta berriro. Aurrerago eta larriago nabaritzen da problema hau. Euskal kultur mugimenduan, horretara, berriro euskararen kontenplatzealdi bat dator, 50. urteetako antzera, nahiz beste maila batetan orain (garbi/mordoilo arazoak ez du hain

bat larritzen; batasuna egin samarra dago). Egia da, *Jakin*-ek urteak daramatzala borrokan «hizkuntz-formalismoaren» eta «euskara euskaragatik» lantzearen kontra. Baina, halere, kultur-gintzako mugimendu orokarrari obedituz, «euskararen lantzer» bihurtuko da *Jakin* ere: oinarritzko textuak prestatzera hain zuzen, *Axular-en Hiztegia* (1973) ondoren, *Natur Zientziak* (1976) hiztegia izango bait da lehen fruitua jakinlariak berek egina.

Ongi koadratzen da «konbertsio» hau *Jakin*-en historian. Etorri ere 75 aurretik dator: 72an hartu bait zuen *Jakin*-ek hiztegiei ekiteko erabakia. Eta konbertsiorik ere ez bait da...

68ko Zuzendaritza, horrenbeste behintzat esan genezake, moduak baino gehiago, edukinak axolatzen zuen. Mezuak. Inpaktoak. Aldizkariak gizartean eragitea, jendea mugiaraztea, lana dinamizatzea eta planak egitea, zen haien asmoa. Ikusi, ikusten zuten hiztegi moderno espezializatuen eta textuen premia: «Gaurkotasunean jabeturiko hiztegi modernu bat ere behar dugu. Idazleari presta dezaizkiogula alik erabilgarrien idaz-tresnak bere pentsaera errazki eman dezaigun. Bestela ere badugu eragozpenik» (29, 6). Baina hori ez zitzaion beren eginkizuna iruditzen, Euskaltzaindiarena edo baino (ik. 29, 6; 30, 2-3). Aldizkaria debekatuz gero liburugintzari ekin zaionean, ordea, gorri-gorri agertu da premia honen larria eta luzatu ezina. F. Zabalaren *Euskal Herriaren historia* eta Holandako *Kristau bidea*-ri bi eta hiru itzulpen egin behar izan zaizkie: itzultzaile askok, izan ere, euskara garbi-garbi edo goxo-goxo eta baserri kutsuko ederrean itzultzen zizun, itzuli, lehenagoko moduan; baina begien bistan uzten zuen euskararen subdesarroiloa kontzeptu teknikoak zehatz eta garbi adierazteko. Azkenean ez genekien eta Nafarroako Erregeen izenak berak euskaraz nola eman! Baina Zuzendaritza berrian orduantxe Unibertsitatetik heldutako jendea dago (Joseba Intxausti, Paulo Agirrebaltzategi): inpakto sozialak adina arduratzen bait ditu zehaztasun teknikoak. Euskarak ere gauzak zehatz eta mehatz esan behar ditu, beste edozein hizkuntza modernok bezalaxe, ez gutxi-gorabehera eta, nola-hala, inguru-minguru.

Zuzendaritza honek, bada, *Jakin*-en liburugintzako berezitasuna, beste argitaldarien aldean, oinarritzko liburu eta textuen egitean ikusiko du. 1972ko Donapaleuko bileraz gero, oinarritzko textuen eta hiztegien lanketan enplegatuko dira jakinlariak zenbait urtez, eginkizun horretarako propio, eta *Jakin*-etik erabat

aparte, UZEI sortu arte (1977). Bistan bait zegoen, *Jakin*-ek aldizkaritik ezin eraman zezakeen lana zela hori.

Historiaren ironiak zer diren! Zein, eta 1959an «euskara lantzeko» idazten zutenen kontra altxatu zen Intxausti huraxe izan behar, hogeitau urte inguru geroago, UZEIra eramango zuen prozesua *Jakin*-en abiatu duena...

Kontraesanik ez, baina, dagoena, desarroilo bat da (dialektikoa, esango luke zenbaitek). Orain «euskara lantzearen» arazoa (normalizazioarena hain zuzen) planteatzen denean, beste modu eta maila batetan planteatzen da eta beste bat da haren zentzua. Han (1959) «euskara lantzeak» euskara politean ezer ez esatea, edo ulertu ezinezko euskara landuan zerbait esatea, significatzen zuen. Euskara lantzea, euskarari «garbi-garbi» eustea zen. Orain (1977), aldiz, edozer gauza adierazi ahal izateko eta edozeinek ulertu ahal izateko moduan euskara normalizatzea: euskara tresna egoki eta funtzionala izan dadin guzientzat, edozein gai erabiltzeko, erabilerak euskararengatik bere altura (zehaztasuna, teknikotasuna) galdu gabe. Eta hau, normalizazioa azken finean, hasieratiko asmoa eta kezka da *Jakin*-en, hartarako metodoak beti oso egokiak izan ez baditugu ere.

«Postfrankismo honetan, berriz»

«Administrazioak beharturiko zazpi urtetako isilaldiaren ondoren, sorreratik 20 urtetara, postfrankismo honetan, berriz plazaratzen gara. *Jakin*-ek euskal kultur mugimenduaren azterbide eta eragile izan nahi luke». 1977. urte berriarekin, *Jakin* berriro ateratzen da. «Behar ohi diren baimen» guzi horiekin dator oraingoan.

Lehen zenbakiaz aparte behintzat, aldi honetan gogoeta gutxi agertu da *Jakin*-en kulturgintzari buruz (teorizazioen garaia burutua du noski): ik. euskararen batasunaz (8, 1978, 13: *ohart*, hemendik aurrerantzean, urtea gabe aipatuko dela aldizkari zenbakia; uler bedi *bigarren aldiko* zenbakia adierazten dela!); euskal lurraldeen elkar ezagutu beharraz (9, 5-7), etab. Ezer berririk ez. Izan ere, *Jakin*-ek ez bait du ezer berririk izan nahi, jarraipena baizik. Hogeitau urtetako lanaren jarraipena.

Egoera politikoan ba omen dagoen, ez omen dagoen, berritasuna aparte (gorabehera txit eztabaidatua gertatu bait da hori),

momentu kulturala oso diferentea da *Jakin*-entzat birjaiotze honetakoa. Liburugintza indartsu dabil (gure indartxoan neurri erlatiboan); astekari-hamaboskariak inoiz baino ausartago. *Jakin*-ek «liburuaren eta astekariaren arteko hutsune(an)» ikusiko bait dizu bere lekua (1, 3). «Astekariaren arintasuna eta bizitasuna, liburuaren seriotasuna eta sakontasuna: bien arteko ezkontza izan nahi luke *Jakin*-ek» (*ibid.*).

Zenbakiak nola prestatuko diren azaltzen dizu gero: «Zenbaki gidatu edo zentratuak eginen ditugu [monografikoak, alegia]. Zenbaki bakoitzak gai nagusi bat izango du ardatz bezala. Eta ikuspuntu eta azterpegi askotatik begiratuko diogu. Gai-ardatz hori, gainera, kontseilari baten laguntzaz eratuko da». Beste leku batzuetan azalpen honen osagarriok ikus ditzakezu: «JAKINen jokabidean gai nagusi bakoitzean espezialduak edo/eta protagonistak dute hitza» (9, 3): hau da, kanta berriari buruz kantariak berek idazten dute, Nafarroaz nafarrek, arabarrek Arabaz, etab. Gero, segun eta zein gai erabili, «ahalik eta ikuspegi zabalenez» (17/18, 4) «arazoaren lehen hurbilketa» gisa (19/20, 3) egina izan liteke monografia.

Euskal kulturgintzan, eta argitalpen periodikoen munduan bereberki, anarkia eta inprobisazio, formalitate falta, izugarria bait dago oraindik, *Jakin*-ek «ahalik eta txukunen, egokien eta garaiz» agertuz (8, 1), lan seriotasuna dokumentatu nahi luke. Plangintzaren ideiekin jarraitzen du, beraz.

Eta harrokeriarik gabe —inork bezain ongi bait dakigu, nolako buruhauste artean ibili behar izaten duten euskal aldizkariak—, baina asmotxo apur bat ere badu, «kultur animazioan ohitura berriak sortzea» (1, 7).

Monografiari laburpenak eransten zaizkio gaztelaniaz eta frantsesez. Zertarako? «Gure azterketa-moduari begiratzeko, kanpokoek ere leiho tipi bat, besterik ez bada, ukan dezaten; eta batez ere, gainontzeko kultur minoriekin, nolabait bederen, harreman-modu bat sortu nahirik» (*ibid.*, 3).

1956an *Jakin* sortu zenean, txukun-txukun sailetan banatuta agertzen zen: Teologi Saila, Filosofi Saila, etab. 1957an eraberritu egin ziren sailkapenak, 1961ean berriro piska bat aldatu. 1964ean erabat kendu. 1968an, monografien sistema abiatzean, berriro sartzen dira sailkapenak. 69-76 bitarteko aldizkari-liburuetan ez da egongo sailak erabiltzerik, monografia huts-hutsa

baino. 77an berriro sailak ezartzen dira. Aurkez ditzagun, bada, llaburki bederen, monografiaz gainerako oraingo sailok:

«*Gure eritziz* izenekoan, editorialeak agertuko dira, hainbat gairi buruz eta bereziki gai nagusiaz. *Orain eta hemen* sailarekin arintasuna, bizitasuna, gaurkotasuna lortu nahi genuke, iruzkin edo komentario bizi, biperdun eta llaburren bidez. *Gaiak* sailean, aldiz, tituluak aditzera ematen duenez, pentsaera desberdinetako idazlanak agertuko genituzke. *Kultur bideetan* sailari inportantzia berezia dagokio gure ustez; euskal kulturaren aurrerakuntzan hain munta handia ukan duten zenbait talde, mugimendu eta erakunde azalduko bait dira hor. *Liburuak* deitu sailak ere badu garrantzirik. Ibon Sarasolak eramango du sail hau, eta hiruhilabeteroko liburuaren kritika zorrotza eta gidatzailea egiteko asmoa du» (1, 3-4).

Euskal Herriko prentsan mugimendu bizia dabil urteotan: *Berriak*, *Garaia*... Euskal aldizkariak zenbait lankide galduko dute, hamaika larri pasa beharko bait dute handik hara. Bestela, *Jakin*-ek ez du zerikusirik erdarazko euskal prentsa horrekin denarekin. Bi alor desberdin dira, beste publiko batetatik bizi da. Baina zer izango da *Zehatz*-ekin? Ez ote diogu elkarri lurra jango? Urte batzuk duela (1973-1976) iparraldean ateratzen den *Zabal*-ek, izan ere, Donostiara aldatzea erabaki du, *Zehatz* izenarekin. Eta elkarren lehia, norgehiagoketa, gauza oso positiboa dela, esan beharra egoten da: baina euskarazko merkatutxoan denok dakigu lagungarritatik itogarritara zein erraz pasatzen den konkurrentzia eta ugaritasuna.

Jakin eta *Zehatz* bateratsu atera ziren plazara (*Jakin* zertxobait aurretik) eta berehala garbitu ziren beldurrak eta zalantzak. *Zehatz* politikatik zetorren eta politikara zihoan zuzen-zuzen. Okupatu nahi zuen publiko espazioa: «Euskal populua eta, bereziki, proletargoaren aldeko burruka teorikoan interbentzio tresnatzat hartzen du ZEHATZek bere burua» (1. zenb., *Aurkezpena*). *Zehatz*-ek militanteena eta militantea izan nahi zuen, «konotazio aseptikoak oro baztertuz» (*Jakin*-ek, aldiz, nolabait bilatu egiten dizu horrelako zerbait, asmo horren mugak ezagutuaz ere). «Tematikaz mugaturik gatoz —adierazten zuen gainera—. (...) Gizarte zientzien aldizkari da ZEHATZ, formazio sozialaren azterketan berezitua». Xedea: «sozialist abertzalegoa indartu». Kolaboratzaileei gagozkiela, azkenik: «Erresistentzia

ideologikoan euskal iraultzaren hildotik diharduzuen guztiok deituak zarete elkar lan honetara» (*ibid.*).

Bi proiektu eta ihardun-eredu desberdinei erantzuten zieten garbi-garbi *Jakin*-ek eta *Zebatz*-ek, beraz. Eta bientzako adina leku zegoen Euskal Herrian.

Jakin-en lehenengo zenbaki berriak honela eman bait du bere autodefinizioa:

Kultur aldizkaria da *Jakin*. Kulturaz, herri baten biziera, lana, sentiera, pentsaera, jakitatea, jokaera, sentikortasuna ulertzen dugu. Ez du *Jakin* sail, eremu edo ikuspegi batek soilik bereizten. Sailak eta eremuak oro (soziologia, ekonomia, deretxoa, filosofia, erlijioa, zientzia, literatura, etc.) erabil genitzake; eta ikuspegi desberdinetatik begiraturik erabiliko ditugu. Kultur—, pentsamendu—, eta saio-aldizkari kritikoa izanen da *Jakin*.

Lan-tresna bat da, beraz, *Jakin*, euskal kultur eta politik ekintzaileentzat, unibertsitarientzat, alfabetatzaileentzat, irakasleentzat, idazleentzat, kultur-eragileentzat, kazetariantzat. Emango dituen azterketengatik, sintesiengatik, ikuspegiengatik eta izango duen seriotasunagatik, gaurkotasunagatik, orokortasunagatik, onuragarri dakiok euskal langintzan dabilen edozeini.

Euskal Herrian errotzen da *Jakin*, eta Euskal Herriako. 1960az geroztik herri honek sortu eta bereganatu duen dinamika berriaren joerak eta ikuspegiak bezala ekarriak, haintzat eta ontzat emanik abiatzen gara. Aurrera jarraitzeko asmotan abiatu ere. Bai. Euskal Herriko eta kultura unibertsaleko bide berriak, arazo biziak behin ta berriz tratatuko ditugu. Euskal kultura, lehenbaitlehen kultura modernu bilaka dadin, eta kultura unibertsalak euskal kulturaren berezitasuna onar dezan (1, 7).

Hitz asko eta zehaztasun gutxi, definizio lazoegia irudituko zaio bati baino gehiagori. Baina *Jakin*-en definiziorako elementu oinarri-oinarrizkoena, gure errealitateak krudelki inposatua, hau xe da: gisa honetako euskal aldizkari bakarra bera dela Euskal Herrian. Ezin ahantz genezake hori. Eta hori horrela den artean, *Jakin*-ek ez dauka bere burua estuago definitzerik. Guziena edo,

behintzat, ahalik eta gehien-gehienena izan behar du, euskal kulturgintzaren barruan. Pluralismoz eta irekitasunez jokatu.

Sintomatikoa zen eta orain azpimarkatuz berresango dizugu, 1977ko lehen aurkezpen hartan bi aldiz hitzez hitz errepikatzen zen perpausa: «*Kultur—, pentsamendu—, eta saio-aldizkari kritikoa izanen da Jakin*».

Euskal kultur batzarrearen projektua

Haizeak eraman duen projektu bat duzu hau, baina merezi du aipamen bat; besterik ez bada, posibilitate galduen historia-rako: Euskal kultur batzarrearen projektua.

Politikaren gorarekin, Franco hil eta berehala, kulturgingintzan genbiltzanok bagenekien, zer gertatuko zitzaion alor triste honi: batetik, politikaren aldean baztertuta geratuko zela (nahitaez etorri behar bait zuen inflazio politiko batek diktaduraren ondoren); bestetik, kulturgintzaren politizazio itsu eta itxuragabe bat gaineratuko zitzaiola kulturgintzari berari, indarrak sakabanatuz, elkarren kontra ere jarritz, euskal kulturaren zerbitzuan aritu ordez, Alderdien eta alderdikarien interesak nagusi zirela. Ez al da horixe gertatu?

1977ko *Jakin*-en lehen zenbakian hau irakurtzen da: «Euskal kultur batzarrea sortu behar dela uste dugu, euskal kulturaren politika eta egitarau zehatz baten barnean eta bidetatik, kulturgingintza bateratu bat eraman dezagun kulturgingin, talde, elkarte eta instituzio guztiok. Oinharri eta baldintza zabal batzuren inguruan, guzti horik bilduko lituzke Euskal Kultur Batzarreak» (1, 1977, 10). Batzarre honek euskal kulturaren interesak Madrilen aurrean ere ordezkatu behar zituen.

Projektu honen barnean dagoen filosofia, ezaguna da, zaharra da eta; euskararen egoera larriak ez du uzten, arazo hau beste bat gehiago bezala erabil dadin, edo momentuko Alderdi-interesei eta komenentzia elektoralei azpira dakien.

Euskal Kultur Batzarrea osatzeko asmotan, egin ere egin zen aldi hartan zenbait bilera: UZEI, UEU, Elhuyar, Arantzadi, lau herrialdeetako Ikastola Elkarteak, AEK, euskal prentsa-koak, Euskaltzaindia bera, etab., ibiltzen ziren partaide. Bul-tzada, Nafarroako Ikastolen Federakundeak eman zuen. Guz-

tion xedea zen, bada: autonomi prozesuaren barruan alternatiba kultural (autonomo) bat projektatzea eta erakunde bat, propio horretarako, sortzea... Beraz, euskararen eta euskal kulturgintza-ren planteamendu autonomo bat, gorabehera politikoetatik aparte.

Egia esan, euskararen autonomia politikari buruz maiz-sarri aldarrikatu izan den arren, honelako projektu batek, bide-agarria bazirudin ere Euskadiko indar politiko gailena PSOE zen bitartean (preautonomikoan), luzarora bizitza zaila zuen. Orduan ez zion inori kontzientzia txarrik sortzen «politikoen oportunitas» eta politikoen euskal kultur mugimendua akaparatu nahiaz hitzegiteak. Baina sozialisten erreinuak gutxi iraun zuen. Eta etsaiak zilegi ez dituen etsaikeriak euskararekin, adis-kideak ditu. Hala luzitzen digu...

¹ TORREALDAY, J. M., *Euskal Idazleak Gaur*, 1977, 579. or.

² Ik. BASTARRIKA, J. I., *Gizona izaten-aburuaren oinarri*, *Jakin*: 1 (1956), 39-47. Id., *Txillardegi*, *Jakin* 5, 1957, 99-102. («Izaten-aburua» existentzialismoari esaten zaio).

³ Ik., baita, MITXELENA, L., *Itun zar eta berria. Olabide'tar Erraimun*, S.I., Egan 1/4, 1959, 85-94, eta Orixeren erantzuna: ORIXE, *Olabide, bai. L. Mitxelena iaunari*, Egan 5/6, 1959, 186-189.

⁴ Ik. TORREALDAY, J. M., *Kulturagintza eta Rikardo*, in *Rikardo Arregi*, 1971, 32-35.